

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT
PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİNİN AVROPA İNSAN
HÜQUQLARI KONVENSIYASININ VƏ ONUN
PROTOKOLLARININ STANDARTLARINA
UYĞUNLUĞUNA DAİR**

TÖVSIYƏLƏR

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

İşçi qrupunun üzvləri:

Oksana Kaçalova, h.e.d, dosent, Şöbə müdiri, Rusiya Dövlət Ədliyyə Universiteti

Rövşən İsmayılov, h.e.n, dosent, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi

Xəqani Məmmədov, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi

Günay Əyyubova, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun köməkçisi

Səkinə Əliyeva, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Qanunvericilik Baş idarəsinin nəzarət və analitik iş üzrə qrup rəhbəri

Fərid Həsənov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü

Mamuka Lonquraşvili, Avropa Şurasının eksperti

Avropa Şurasının Layihə heyəti:

Mahir Müşteidzadə

Vəfa Rövşənova

Avropa Şurasının ABŞ Dövlət Departamentinin Beynəlxalq Narkotik və Hüquq Mühafizə Məsələləri üzrə Bürosu (INL) tərəfindən maliyyələşdirilən “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarında dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.Sənəddə ifadə edilən fikirlər və şərtlər işçi qrupunun üzvlərinə aiddir və buna görə Avropa Şurası məsuliyyət daşımır.

Giriş

Bu tövsiyələr Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb və Avropa Konvensiyasının və onun protokollarının aşağıdakı maddələrini əhatə edir:

- Maddə 3 (İşgəncələrin qadağan olunması)
- Maddə 5 (Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ)
- Maddə 6 (Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ)

ƏLAVƏ 1: Azərbaycan Respublikası cinayət prosessual qanunvericiliyinin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və onun Protokollarının standartları ilə uyğunluğu üzrə Ekspert Rəyi

ƏLAVƏ 2: AIHM-in qərarlarının icrası kontekstində üzv dövlətlər tərəfindən qəbul edilmiş cinayət ədliyyəsi islahatlarının nümunələri

Maddə 3. İşgəncələrin qadağan edilməsi¹

Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Qanunvericiliyin və hüquq tətbiqetmə praktikasının problemləri və onların həlli yolları

a) İşgəncə və qəddar rəftar faktını sübutetmə yükü təqsirləndirilən şəxsin üzərinə düşür

CPM-nin 125.8-ci maddəsi sübutların mümkünsüzlüyünün əsaslandırılması yükünü mübahisə edən tərəfin üzərinə qoyur. Yəni, əgər təqsirləndirilən şəxs yaxud onun müdafiəçisi sübutların işgəncə altında alındığına istinad edərək, bu sübutun yolverilməzliyini mübahisələndirirsə, o zaman bunu əsaslandırmaq vəzifəsi müdafiə tərəfinin üzərinə düşür.

Təklif:

¹ Konvensiyanın 3-cü Maddəsi üzrə Avropa Məhkəməsinin mövqeyinin və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin ətraflı təhlili Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin I bölməsində nəzərdən keçirilib.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019)

Qəddar rəftarın olmamasını sübut etmək yükü dövlət ittihamı orqanının şəxsində dövlətin üzərinə qoyulmalıdır.

Bunun üçün CPM-nin 125.8-ci maddəsinə dəyişiklik edilməlidir.

“Müdafiə tərəfinin sübutun hazırkı Məcəllənin tələblərinin pozulması ilə əldə olunmasına dair ərizəsi üzrə hazırkı Məcəllənin tələblərinə əməl olunmaqla əldə olunmuş sübutların çıxarılması haqqında məsələlərə baxılarkən, müdafiə tərəfinin təqdim etdiyi sübutların təkzib olunması yükü cinayət təqibini həyata keçirən orqanın və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun öhdəliyinə düşür. Bu halda, vəsatətin məzmunundan asılı olmayaraq, işgəncə faktlarının müəyyən edilməsi üçün, müvafiq ekspertizalar keçirilməli və hüquqi qiymət verilməlidir. Qalan hallarda sübutetmə yükü vəsatəti verən tərəfin üzərinə düşür”².

İttiham tərəfi ərizənin əsassızlığını lazımi şəkildə sübuta yetirə bilmədikdə, ittiham tərəfinin sübutları (xüsusən də, işgəncə və qəddar rəftar nəticəsində əldə olunan sübutlar) CMP-nin 125-ci maddəsinin tələbinə görə mümkünsüz hesab edilməlidir. Bu halda gələcəkdə belə halların qarşısının alınması üçün ibtidai istintaq zamanı bütün hərəkətlər elə həyata keçiriləcək ki, müdafiə tərəfi onlara etiraz etməsin. Yəni ittiham tərəfi sübutların mümkün hesab edilməsi üçün özü əsaslar təqdim edəcək və bunda maraqlı olacaq. Bu zaman ittiham tərəfi təkcə cinayət təqibini həyata keçirən orqanın əməkdaşları, yəni ittihamda maraqlı olan şəxslər tərəfindən verilən izahatları almaqla kifayətlənməməlidir, belə ki, həmin izahatlar etibarlı sayılmamalı, müvafiq ekspertizalar keçirilməli (məhkəmə-tibbi, məhkəmə- trasoloji və s.) və obyektiv rəyin əldə edilməsi təmin olunmalıdır.

b) Məhkəmənin işgəncələr və qəddar rəftar haqqında ərizələrə cavab vermək üzrə zəruri səlahiyyət dairəsi müəyyən edilməyib

İbtidai istintaq zamanı şəxsin (şübhəli şəxsin, təqsirləndirilən şəxsin, şahidin, zərərçəkmiş şəxsin və s.) işgəncələrə məruz qalması haqqında ərizəsinə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror baxır, bununla əlaqədar olaraq, ərizəçinin və hüquq-mühafizə orqanının işgəncə verməkdə şübhəli bilinən əməkdaşının izahatı tərtib olunur. Nəticədə, bir qayda olaraq, cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Çox nadir hallarda bu sahədə işgəncə faktlarının dəqiqləşdirilməsi üçün ekspertizanın keçirilməsi hallarına rast gəlinir.

Təkliflər:

---

² Cinayət məhkəmə icraatında sübutetmə yükünə yanaşmaların dəyişdirilməsini Konvensiyanın 6-cı maddəsi də tələb edir – ardına bax.

- 1) *Azərbaycan Respublikasının CPM-də təqsirləndirilən şəxsin ibtidai istintaq yaxud məhkəmə istintaqı zamanı əməliyyat orqanının əməkdaşları, müstəntiq və hüquq-mühafizə orqanlarının digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən ona qarşı işgəncə və qəddar rəftar tətbiq edilməsi haqqında şifahi və ya yazılı ərizəsi olduğu zaman məhkəmənin səlahiyyəti, hüquq və vəzifələri və yerinə yetirməli olduğu prosedurlar daqiq müəyyən edilməlidir³*
- 2) *Xüsusən, məhkəmə CPM-nin 451.1.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, barəsində şikayət edilən işgəncə və ya digər qəddar rəftarın tətbiqi ilə edilən hərəkətin qeyri-qanuniliyi haqqında qənaətə gəldiyi zaman, o, CPM-nin 125.2.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, təkcə barəsində şikayət edilən hərəkətin qeyri-qanuniliyinin tanınması haqqında deyil, həm də bu yolla alınan sübutun, həmçinin onun əsasında alınan sübutların (məsələn, işgəncə altında alınmış etirafedici ifadələr verildikdən sonra keçirilən ifadələrin yerində yoxlanılması), mümkünsüzlüyü haqqında dərhal qərar qəbul etməli və onları cinayət işindən çıxarmalıdır.*
- 3) *Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (CPM) 299.3-cü maddəsində yer alan məhkəmənin hazırlıq iclasında həll edilməli olan məsələlərin siyahısına həmçinin «işgəncə və digər qeyri-insani rəftar formaları ilə əlaqədar daxil olmuş vəsatətlərə baxılması» məsələsi də əlavə edilməlidir.*
- 4) *«İşgəncə və digər qeyri-insani rəftar formalarının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar vəsatətin araşdırılması məqsədilə icraatın dayandırılması» haqda qanunun əsasları CPM-in 300.1 və 304.1-ci bəndlərinə əlavə edilməlidir. İşgəncə və digər qeyri-insani rəftar formalarının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar vəsatət tam araşdırıldıqdan, yəni müvafiq ekspertiza rəyləri, mühüm şəxslərin izahatları alındıqdan sonra, icraat yenidən davam etdirilməlidir. Məhkəmə işgəncə faktını təsdiqləyərsə, işgəncə nəticəsində əldə edilmiş sübutlar yolverilməz hesab edilməli və cinayət işinin materiallarından çıxarılmalıdır. Sonra isə, məhkəmə baxışının təyin edilməsi məsələsi həll edilir.*

İbtidai istintaq orqanı (ittiham tərəfi) ilə yanaşı müdafiə tərəfinə (vəkilə) də məhkəmə-tibbi və digər müvafiq ekspertizaları təyin etmək hüququnun verilməsi məqsəda uyğun olardı.

B) İşgəncə və digər qəddar rəftarla əlaqədar araşdırmanın qeyri-effektivliyi⁴

1) prosessual imkanların məhdudluğu

Hazırda təcrübə elədir ki, şübhəli şəxslər, təqsirləndirilən şəxslər ibtidai istintaq zamanı işgəncələr, digər pis rəftar formaları ilə əlaqədar iddia verdikdə, həmin iddialara cinayət işi başlanmamışdan əvvəl ilkin yoxlama şəklində baxılır və əksər

³ Bu təklif həm də 27-ci bənddə söylənilmişdir ([CPT/Inf \(2018\) 35](#)), yuxarıda qeyd olunub. Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin I bölməsinə bax.

⁴ Bu problemin mövcudluğu 28-ci bənddə də göstərilmişdir ([CPT/Inf \(2018\)35](#)), yuxarıda qeyd olunub.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) hallarda cinayət işinin başlanması rədd edilir. Şəxsin işgəncələrə və digər qəddar rəftara məruz qalması ilə əlaqədar ərizəsi əsasında birmənalı olaraq, cinayət işi başlanılmır, ərizələrə sadəcə ilkin yoxlama materialı kimi baxılır, bu da ərizəni araşdıran şəxsi, işgəncə faktı üzrə cinayət işinin başlanmaması səbəbindən AR CPM ilə nəzərdə tutulan bütün istintaq hərəkətlərini həyata keçirmək imkanından məhrum edir, belə ki, CPM-nin özü cinayət işi başlanmamışdan əvvəl həyata keçirilən istintaq hərəkətlərini məhdudlaşdırıb. Belə ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 207.4-cü maddəsinə əsasən, törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatlara baxarkən təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror ərizəçilərdən əlavə sənədləri, onlardan və digər şəxslərdən izahatları tələb edə, *hazırkı maddə ilə nəzərdə tutulan istintaq və digər prosessual hərəkətləri apara və ekspertiza təyin edə bilər*. Cinayət işi başlanana qədər, hadisə yerinə baxışın və ekspertizanın keçirilməsi, *həmçinin cinayəti törətməkdə şübhəli bilinməsinə görə tutulan şəxs barəsində CPM-nin 90.11.2-90.11.5-ci maddələri ilə müəyyən edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən prosessual hərəkətlərdən başqa digər istintaq hərəkətlərinin, həmçinin tutulma istisna olmaqla, digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi qadağandır*.

2) işgəncələrin araşdırılmasının qeyri-münasib subyekti

Ərizəni araşdıran səlahiyyətli şəxs (adətən bu, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərlik edən prokurordur), bir qayda olaraq, işgəncələrin tətbiqi faktının müəyyən edilməsində maraqlı deyil. İşgəncə tətbiq edən şəxs qismində dövlətin müvafiq orqanının əməkdaşı çıxış etdiyinə görə, ərizəni araşdıran səlahiyyətli şəxs (prokuror), əksər hallarda dövlət orqanının əməkdaşının mövqeyini müdafiə edir və onun izahatını, təqdim etdiyi sübutları (hətta mülahizələri), daha doğru hesab edir. Adətən işgəncə tətbiq edən şəxslər qismində daxili işlər orqanlarının əməkdaşları çıxış etdiyinə görə araşdırma zamanı şahid qismində hərəkətləri barədə şikayət edilən vəzifəli şəxsin həmkarı izahat verir və hətta onun ifadələri böyük ehtimalla qeyri-obyektiv olsa da, onun ifadələri ərizəçinin izahatlarından daha dürüst sübut kimi qiymətləndirilir.

Təklif:

- 1) *CPM 207.4-cü maddəsi üzrə təklif: «İşgəncə və digər qeyri-insani rəftar formalarının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar müraciət ərizəsi daxil olduqda dərhal cinayət işi açılmalı və ibtidai araşdırma aparılmalıdır. İbtidai araşdırmanın aparılması işgəncəyə məruz qaldığı iddia edilən şəxslə əlaqədar cinayət təqibini həyata keçirən orqana deyil, prokurorluq orqanlarına tapşırılmalıdır».*

- 2) *İşgəncələrin araşdırılması həmin cinayət işinin araşdırılmasına nəzarəti həyata keçirməyən müstəqil prokurora tapşırılsın (eks-ərazilik prinsipi üzrə, məsələn Baş prokurorluğun mərkəzi aparatının prokuroruna).*
- 3) *Dövlətin vəzifəli şəxsləri tərəfindən yol verilən mümkün intizam pozuntularının araşdırılması müvafiq idarələrin strukturundakı ayrıca daxili araşdırma departamenti tərəfindən həyata keçirilə bilər. Buna baxmayaraq, araşdırma üzrə tam müstəqil orqanın yaradılması təkidlə tövsiyə olunur. Belə orqanın intizam icraatı başlamaq səlahiyyəti olmalıdır. İstintaq orqanının formal strukturuna baxmayaraq, onun funksiyaları lazımi şəkildə qeyd edilməlidir. Şəxslərin istintaq orqanına şikayət vermək imkanından başqa, dövlət strukturları, məsələn, polis üçün, bütün şikayət xarakterli ərizələrin qeydiyyatına alınması məcburi prosedura hesab edilməlidir; bu məqsədlə şikayətin alınmasının təsdiq edilməsi və işin davam etdirilməsinin təsdiq edilməsi üçün müvafiq formalar tətbiq edilməlidir. Konkret halda müvafiq vəzifəli şəxslərin hərəkətlərinin cinayət xarakteri daşdığı müəyyən olunduqdan, istintaq orqanı bu barədə dərhal prokurorluq orqanlarına məlumat verməlidir.*
- 4) *Məhkəməyə cinayət işinə mahiyyəti üzrə məhkəmə baxışı zamanı işgəncə və digər qəddar rəftar haqqında şikayət faktı üzrə yaxud işgəncənin tətbiqi ilə bağlı şübhələr müəyyən olduğu zaman müstəqil surətdə yoxlama aparmaq səlahiyyəti verilsin.*
- 5) *Məhkəmə, eləcə də, işgəncə faktına dair müraziət ərizəsini yoxlayan orqanlar işgəncə və digər qeyri-insani rəftar formalarının tətbiq edilməsi ilə əlaqədar hərəkətlərə məqbul vaxt müddətində hüquqi qiymət verməlidirlər.*
- 6) *Ali Məhkəmənin Plenumunun Qərarına və Baş Prokurorluğun əmrinə işgəncələr və digər qəddar rəftar növləri haqqında şikayətlərin yoxlanılması, həmçinin ərizə olmadıqda, qəddar rəftarın aşkar edilməsi faktlarına cavab vermə üzrə zəruri minimal standartlar haqqında şərtlər daxil edilsin (məsələn: yoxlamanın müstəqilliyi ə qərəzsizliyi; onun təxirə salınmaması; obyektivliyi – bütün zəruri sənədlərin tələb edilməsi, yoxlama işgəncə tətbiq etməkdə şübhəli bilinən vəzifəli şəxslərdən bunun etməmələri barədə izahatların alınmasından ibarət olmamalıdır, yoxlanılan faktların olub-olmamasının müəyyən edilməsi üçün bütün imkanlardan istifadə edilməsi; müstəqil ekspertizanın aparılması, işgəncələri tətbiq etməkdə şübhəli bilinən şəxslər şikayətçilərə, şahidlərə və onların ailələrinə, həmçinin araşdırılmanın aparılmasında iştirak edənlərə və s. birbaşa və ya dolaylı təsir göstərmək imkanı verən vəzifədən kənarlaşdırılmalıdır)⁵. İşgəncələr və digər qəddar rəftarla bağlı cinayət təqibini həyata keçirən orqanlar üzərində nəzarət*

⁵ İşgəncələr haqqında ərizənin yoxlanılmasına dair tələblərin müəyyən edilməsi zərurəti haqqında 27 və 29-cu bəndlərdə də deyilib C PT/Inf(2018)35, yuxarıda qeyd olunub.

mexanizmini nəzərdə tutan göstərişlər baş prokuror tərəfindən təsdiq olunmalıdır. Nəzarət sadəcə məhkəmə ilə məhdudlaşmalı deyil. Bu sahədə zəruri olan hallarda qeyri-hökümət təşkilatlarının və medianın iştirakı (ictimai nəzarət) təmin olunmalıdır.

İşgəncələr və digər qəddar rəftarla əlaqədar ərizələrə münasibətdə məhkəmənin hərəkətsizliyi

Məhkəmələr çox vaxt ərizəçinin dəlillərinə formal münasibət göstərir. İstintaq zamanı ərizəçinin ərizəsi əsasında icraatın dayandırılması nəzərdə tutulmayıb, həmçinin dindirmə zamanı qəddar rəftar nəticəsində alınan sübutlar mümkün hesab edilir. Məhz bu məqamda ərizəçinin işgəncələr nəticəsində imzaladığı sənədlər onun əleyhinə istifadə edilir və imzalanmış sənədlər birmənalı olaraq, onun iddiasının əsassızlığının təsdiq edilməsi üçün istifadə olunur. Ərizəçi onları işgəncə altında imzaladığını bildirsə də, bu heç nəyə kömək etmir.

Bundan başqa, məhkəmələr də ibtidai istintaq orqanı kimi, təqsirləndirilən şəxsin məhkəmədə işgəncələr faktı ilə əlaqədar verdiyi ifadələri özünümüdafiə xarakterli ifadə kimi qiymətləndirir və məhkəmənin ittiham hökmündə onlara formal hüquqi qiymət verir. Təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmədə verdikləri sərbəst ifadənin ibtidai istintaq zamanı verilmiş ifadə ilə üst-üstə düşməsi üçün dövlət ittihamçısı və məhkəmə tərəfindən onlara təzyiqli göstərilməsi hallarına rast gəlinir. Təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmədə verdikləri ifadələr yoxlanılmır, dövlət ittihamçısının təklifinə əsasən ifadə ibtidai istintaqa elan olunur və hökmdə də elan olunmuş ifadəyə istinad edilir.

Təkliflər

1) Şəxsin işgəncə və digər qəddar rəftarla əlaqədar ərizəsi olduqda, məhkəmə, beynəlxalq praktikada qəbul olunduğu kimi, cinayət işinə mahiyyəti üzrə baxılmasını dayandırmalı və ərizəni hərtərəfli araşdırmağa başlamalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, CPM-nin 53-cü maddəsinə, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılmasının əsaslarından biri kimi, işgəncə və digər qəddar rəftarla əlaqədar ərizələrin daxil olması da əlavə edilməlidir. CPM-in 304-cü maddəsinə də bu əsaslar əlavə olunmalıdır.

2) Şəxsin effektiv müdafiə hüququnun real təmin edilməsi mexanizmi yaradılmalıdır (müdafiəçini seçmək hüququ real təmin edilməlidir)⁶. Nəzarət, ictimai nəzarət

---

⁶ Bu təklif 27-ci bəndin 41-43-cü yarımbəndlərində də var [CPT/Inf \(2018\) 35](#), yuxarıda qeyd olunub. Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin I bölməsinə bax.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) *formaları və mexanizmləri (media nəzarəti, QHT nəzarəti və s.) dəqiq işlənilib hazırlanmalıdır.*

3) *Dindirmənin və digər istintaq hərəkətlərinin videoçəkilişi aparılmalıdır⁷ və bu, fasiləsiz şəkildə aparılmalı və video çəkilişə dair müdafiə tərəfinin qeydlər aparmaq üçün geniş imkanları olmalıdır.*

4) *Mütəmadi olaraq (saxlanıldığı gündən etibarən həftədə bir dəfə), tibbi müayinələr aparılmalı və nəticələri cinayət işinin materiallarına əlavə edilməlidir. Şəxs fiziki zorakılığa məruz qaldığı halda belə zorakılığın izləri itənədək müayinə keçirilməlidir. Vəkilin istəyindən asılı olaraq, müayinə onun iştirakı ilə aparılmalı, həmçinin müayinə aktında qeydlər etmək imkanı nəzərdə tutulmalıdır.*

Azərbaycan Respublikasının “Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında” 22 may 2012-ci il tarixli Qanunun 8.2-ci maddəsinə əsasən, həbs olunan şəxs istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirildikdə və geri qaytarıldıqda tibbi müayinədən keçirilir. Həmin tibbi müayinənin nəticələrini əks edən sənəd cinayət işinə əlavə edilməlidir.

Maddə 5. Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ⁸

1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa, azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

- a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra şəxsin qanuni həbsə alınması;
- b) məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı icra etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyin icra olunmasını təmin etmək məqsədi ilə şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;
- c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;
- d) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyə nəzarəti üçün qanuni qərar əsasında həbsə alınması və ya onun səlahiyyətli orqana verilməsi üçün qanuni həbsə alınması;
- e) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq üçün şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizmə və narkomaniyaya mübtəla olanların və ya səfillərin qanuni həbsə alınması;
- f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə və ya barəsində deportasiya yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə

⁷ Belə təkliflər CPT-nin 2002-ci ildə dərc olunmuş ümumi məruzəsində də var. CPT-nin həbsdə saxlama üzrə standartlarının inkişafı b. 36, həmçinin b. 25 və 50 b. 27 [CPT/Inf\(2018\)35](#), yuxarıda qeyd olunub. Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin I bölməsinə bax.

⁸ Konvensiyanın 5-ci Maddəsi üzrə Avropa Məhkəməsinin mövqeyinin və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin ətraflı təhlili Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin II bölməsində nəzərdən keçirilib.

alınması.

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Bu maddənin I bəndinin "c" yarım-bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əğlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.

4. Tutulma və ya həbsə alınma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.

5. Bu maddənin müddələrinin pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var.

Problemlər və onların həlli yolları

a) Formal bəhanə ilə cinayət-prosessual qaydasında tutulmanın inzibati qaydada tutulma ilə əvəz olunması. Məhkəmə nəzarəti qaydasında qanunsuz tutulmaya dərhal etiraz etmə institutu mövcuddur. Belə ki, AR CPM-nin 449.3.2 və 449.3.3-cü maddələrində məhkəmə nəzarəti qaydasında tutulma faktından şikayət etmə nəzərdə tutulub. Belə etiraz etmənin qarşısını almaq üçün araşdırma orqanları cinayət qaydasında təqib edilməsi nəzərdə tutulan şəxs barəsində hər hansı formal əsasla inzibati xəta haqqında icraata başlayır və adətən əsas kimi şəxsin polis əməkdaşının qanuni tələblərinə əməl etməməsi (AR İXM, 535) göstərilir. Həmin icraatda sübut kimi polis əməkdaşı ilə birgə xidmətdə olan həmkarlarının ifadələri göstərilir. Şəxsin inzibati qaydada həbsindən sonra cinayət təqibinin başlanılması haqqında bütün tədbirlər görülür və inzibati həbs başa çatdıqdan sonra on ittiham oxunur.

b) qeydə alınmamış tutulmalar. Belə hallar olur ki, şəxs, heç bir əsas olmadan, ilkin olaraq hüquq-mühafizə orqanlarına gətirilir və uzun müddət – 5-6 saat ərzində onun azadlığı məhdudlaşdırılır, əməliyyat müvəkkilinin və ya müstəntiqin otağında saxlanılır.

“Fərhad Əliyev Azərbaycana qarşı” işdə hakimin qarşısına çıxana qədər ərizəçi təxminən 54-55 saat ərzində həbsdə saxlanılmışdır, bu da milli qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müddətdən 6-7 saat artıqdır⁹.

Hətta elə hallar olur ki, daxili işlər orqanlarının mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə aparən təşkilatı tərəfindən tutulma haqqında protokol tərtib etmədən, qeyri-rəsmi qaydada, bir neçə gün ərzində şəxsin azadlığı məhdudlaşdırılır və bu, müdafiə hüququnun təmin edilməməsi ilə müşayiət olunur.

⁹ «Fərhad Əliyev Azərbaycana qarşı», [37138/06](#), bəndlər 154-169, 9 fevral 2011.

“Nağıyev Azərbaycana qarşı” işində ərizəçinin 2008-ci il sentyabrın 18-dən 28-dək azadlıqdan məhrum edilməsi heç bir yerdə qeydə alınmamışdır. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, şəxsin qeydə alınmamış tutulması Konvensiyanın 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan çox mühüm zamanətlərə tamamilə mühüm qoyulmamasıdır və bu qərarın ciddi şəkildə pozulduğunu göstərir¹⁰.

b) Məhkəmələr tərəfindən həbsin tətbiq edilməsi üçün əsaslara formal şəkildə baxılması – ibtidai istintaq orqanı, bir qayda olaraq, məhkəməyə cinayətin törədildiyini təsdiq edən sübutları təqdim etmir. Həbs qətimkan tədbiri seçilərkən cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəliliyi, həmçinin şəxsin həqiqətən cinayət törətdiyini göstərən ilkin sübutlar əsas kimi götürülür. Lakin şəxsin azadlıqda qalarkən təkrarən cinayət törədəcəyi, istintaq orqanlarından gizlənəcəyi və istintaq təsir göstərəcəyi, sübutları saxtalaşdıracağı və s. ehtimalların sübutu təqdim edilmir. Məhkəmələr sübut tələb etmir. Daimi yaşayış yeri, iş yeri haqqında məlumatdan başqa, bəzən şəxsin təhsil alması, ailəni yeganə dolandıran şəxs olması, himayəsində azyaşlı uşaqların olması və s. müəyyən edilir, lakin buna baxmayaraq, məhkəmə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin maddi və prosessual əsaslarına əhəmiyyət vermir və cinayətin ağırlığını əsas götürməklə, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar qəbul edir;

- məhkəmələr, Ali Məhkəmənin Plenumunun Qərarlarının şərhinə baxmayaraq, tutulmanın qanuniliyinə, müdafiə tərəfinin dəlillərinə (məsələn, tutulma haqqında protokolun tərtib edilməsi müddətinin pozulması və tutulma müddətinin hesablanması, tutulma haqqında protokolun tərtib edilməsi zamanı pozuntular və s. haqqında), bir qayda olaraq, məhkəmələr tərəfindən araşdırılmır, məhkəmə məhz törədilən cinayəti və ya onun törədilməsini göstərən ilkin sübutları araşdırır və bunun əsasında qərar qəbul edir. Qanunsuz tutulmaya baxmayaraq, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarın rədd edilməsi hallarına, demək olar ki, rast gəlinmir.

- istintaq məhkəməyə həbs üçün əsasların mövcudluğunu təsdiq edən və şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənə biləcəyini, cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane ola biləcəyini; cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törədə və ya cəmiyyət üçün təhlükə arada biləcəyini; cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına üzrlü səbəblər olmadan gəlməyəcəyini və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçıracağını düşünməyə əsas verən materialları təqdim etmir. Adətən ibtidai istintaq orqanı AR CPM-nin 155-ci maddəsində qeyd olunan qətimkan tədbirlərinin seçilməsi hallarını formal olaraq sadalayır, lakin hər bir halı təsdiq edən sübutları təqdim etmir. Ən yaxşı halda ibtidai istintaq orqanı məcburi gətirilmə haqqında qərarı, çağırış vərəqəsini və ya telefoqramanı işə tikməklə şəxsin istintaqdan

¹⁰ «Nağıyev Azərbaycana qarşı», 16499/09, bəndlər 58-68, 23 iyul 2015.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) yayınmasını başa çatmış hesab edir. Lakin şahidlərə, zərərçəkmiş şəxslərə təsir göstərmə, sübutların saxtalaşdırılması kimi digər əsasların sadalanmasına baxmayaraq, sübut təqdim etmir.

- məhkəmə vəsatətə və həbs barəsində təqdimata baxarkən saxlamanın əsaslarını və qanuniliyini yoxlamalıdır. Bu, «Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı təqdimatlara baxılarkən məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında» Ali Məhkəmənin Plenumunun 2009-cu il tarixli qərarında qeyd edilmişdir. Ancaq, təcrübədə saxlama faktının qanuniliyinə dair məsələ diqqətdən kənar qalır.

İbtidai istintaqın əl atdığı əsas metodlardan biri, həmin şəxs barəsində gələcəkdə həbs qətimkan tədbirini seçilməsi məqsədilə belə şəxsin formal axtarışa verilməsidir. Belə ki, şəxsin yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yerlər fərqli olduqda, istintaq orqanı özü üçün sərfəli olan yerə bildiriş göndərir, bunun nəticəsində təqsirləndirilən şəxs istintaqa gəlmir, bu da onun axtarışa verilməsi üçün arqumentə çevrilir. Tutulmadan dərhal sonra məhkəməyə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında vəsatət və təqdimatla birlikdə müraciət edilir. CPM-nin 155-ci maddəsində qeyd olunan digər əsaslar üzrə hər hansı sübut təqdim edilmir və məhkəmə bunu tələb etmir. Bəzən elə hallar olur ki, bildiriş şəxsin saxlanmasından sonra yaşayış ünvanına göndərilir.

r) müəyyən kateqoriyaya aid cinayət işləri üzrə həbs qətimkan tədbirinin əsassız stereotip seçilməsi (məsələn, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi (xüsusən də satışı nəzərdə tutmayan hallarda), sağlamlığa ağır ziyan vurma zamanı və vəzifə cinayətləri sahəsində işlər üzrə). Həmçinin, bəzən əsas olub-olmamasından asılı olmayaraq, istintaq orqanlarının vəsatətinin təmin edilməsi hallarına rast gəlinir. Bu günə qədər əsaslar yoxlanılmadan, Korrupsiya ilə mübarizə üzrə baş idarənin vəsatətlərinin, xüsusən də, sahibkarların kredit borcları ilə əlaqədar cinayət işinin açılmasına dair aktların, kredit borcunu qaytara bilməyən şəxslərin həbs olunması barəsində məhkəməyə edilmiş müraciətlərin təmin edilməsi halları mövcuddur. Məhkəmələr və müdafiə tərəfi bu idarə qarşısında gücsüzdürlər. Hətta, cinayət işi açıldıqdan sonra idarə əsasların olmaması qənaətinə gəlsə belə, cinayət işinə xitam verilmir və yüngül cəza tətbiq edilməklə, təqsirləndirilən şəxs mühakimə olunur. Bu stereotip dərhal aradan qaldırılmalıdır.

д) alternativ qətimkan tədbirlərinin seçilməməsi. Həbsin tətbiqi məsələsinə baxılarkən, bir qayda olaraq, alternativ qətimkan tədbirlərinin seçilməsi imkanı nəzərdən keçirilir.

Ev dustağı qətimkan tədbiri təcrübədə, bir qayda olaraq, yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti olduğu zaman tətbiq olunur və məhkəmə praktiki olaraq onu öz təşəbbüsü ilə tətbiq etmir. Praktiki olaraq, məhkəmələrin öz təşəbbüsü ilə alternativ qətimkan tədbirləri seçməsi halları yoxdur. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində cinayət tərkibinin olmadığından əmin olduqda və ya sübutlar zəif olduqda müdafiə tərəfinin vəsatətləri təmin edilir. Qalan digər hallarda vəsatətlər təmin edilmir.

e) mülkiyyət əleyhinə cinayətlər haqqında işlər üzrə şəxsin zəminlik altında azadlığa buraxılmasının təqsirləndirilən şəxs tərəfindən ziyanın müəyyən hissəsinin ödənilməsindən və zərərçəkmiş şəxsin azadlığa buraxılmaya qarşı etirazlarının olmamasından asılılığı. Zərərçəkmiş şəxs əleyhinə çıxış etdiyi halda təqsirləndirilən şəxsin azadlığa buraxılmasının zəruriliyini göstərən sübutlar xüsusi əhəmiyyət kəsb etmir.

ж) həbs qətimkan tədbirindən imtina zamanı ev dustaqlığının əsassız tətbiqi. CPM-də qətimkan tədbirlərinin müxtəlifliyinə baxmayaraq, məhkəməyə həbs qətimkan tədbiri haqqında təqdimatlar müraciət olunduğunda, alternativ kimi faktiki olaraq, ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilir. Lakin AİHM ev dustaqlığını Konvensiyanın 5-ci maddəsində istifadə olunan “azadlıqdan məhrumetmə” termininin müstəqil mənası kimi qəbul edir¹¹. deməli, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin təminatları təqsirləndirilən şəxsin ev dustaqlığı dövründə də qüvvədədir, həm də həbsdə saxlanıldığı zaman qüvvədə olduğu qədər. AİHM hökumətin ev dustaqlığının tətbiqinin əsaslandırılması üçün həbsdə saxlamanın əsaslandırılması üçün irəli sürülən tələblərdən daha yumşaq tələblərin tətbiq edilməli olması barədə arqumentini rədd edib¹². Buna görə də, məsələn, məhkəmə, əsasların olmamasına istinad edərək, həbs qətimkan tədbirini uzatmaqdan imtina edir və onu ev dustaqlığı ilə əvəz edərsə, bu, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin təminatlarını pozur¹³.

з) həbsdə saxlama müddətlərinin formal uzadılması. AR CPM-nin 159-cu maddəsində həbsin müddətinin uzadılmasının əsası kimi “işin mürəkkəbliyi”ni və “işin müstəsna dərəcədə mürəkkəbliyi”ni qeyd edir, lakin məhkəmələr bu anlayışları son dərəcə əsassız şərh edir və həbs müddətini uzatmaqla, istənilən işi əvvəlcə mürəkkəb, sonra isə müstəsna dərəcədə mürəkkəb adlandırır. Əvvəlki həbs dövründə heç bir istintaq hərəkəti aparılmadığı hallarda məhkəmələr araşdırmanın qeyri-effektivliyinə lazımi reaksiya vermir və hər necə olsa, həbsdə saxlama müddətini uzadır.

к) məhkəmənin həbs və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqqında qərarından işin məhkəmə baxışı mərhələsində apellyasiya qaydasında şikayət etmənin mümkünsüzlüyü. Məhkəmə mərhələsində şəxs azadlığa çıxmaq üçün istənilən vaxt işə baxan məhkəməyə müraciət edə bilər. Lakin bunun müvafiq qərardan “şikayət etmək” hüququnu əvəz etdiyini söyləmək olmaz. Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərardan şikayətə eyni məhkəmə tərəfindən baxılmamalıdır – şikayətə baxan şəxs və barəsində şikayət edilən şəxs eyni subyekt ola bilməz.

¹¹ CPT-nin 07.11.2013-cü il tarixli qərarı. «Yermakov (Ermakov) Rusiyaya qarşı», № 43165/10, § 238.

¹² CPT-nin qərarı «Buzadji (Buzadji) Moldova Respublikasına qarşı» [Böyük palata], §§ 111-114.

¹³ Eynilə, §§ 121-122.

Təkliflər:

- 1) Zəminliyə buraxılma şərtlərinin sadələşdirilməsi və zəminliyin tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi. Göstərməlidir ki, girov tətbiq edilən zaman təqsirləndirilən şəxsin maddi vəziyyəti nəzərə alınır.
- 2) CPM-nin normaları sərtləşdirilsin və nəzərə alınsın ki, həbs qətimkan tədbiri ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin qəsdən törədilməsinə görə (mülkiyyət əleyhinə cinayətlər istisna olmaqla) və yalnız buna əsas olduğu hallarda həyata keçirilməlidir. Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi imkanı çıxarılsın.
- 3) CPM-də dəyişikliklər etmək. Bu dəyişikliklərə əsasən məhkəmə həbs cəzasının tətbiq edilməsi haqqında qərar da həmin qərarın qəbul edilməsi üçün əsas olan konkret, faktiki vəziyyətləri göstərir.
- 4) Həbsə alma və həbsdə saxlama tədbirlərinin qanuniliyini və əsaslı olduğunu təsdiqləmək məqsədilə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən məhkəməyə təqdim edilmiş materiallar həbs məsələsinin həll edilməsi üçün **məhkəməyə göndərilməzdən əvvəl** təqsirləndirilən şəxsin və müdafiəçinin həmin materiallarla tanış olmaları üçün vaxt təyin etmək (bununla əlaqədar CPM-nin 91.5.21-ci maddəsində dəyişiklik edilməlidir).
- 5) Həbsin tətbiq edilməsinin bütün əsaslarının və şəraitin məcmu şəkildə qiymətləndirilməsinin vacibliyi, həmin əsasların işin konkret materialları ilə təsdiqlənməsi zərurəti, ittiham tərəfinin sübutları ilə yanaşı həbsə ehtiyac olmadığına dair müdafiə tərəfinin sübutlarının məhkəmə tərəfindən qiymətləndirilməsinin məcburiliyi və bu dəlillərin qəbul edilməsindən imtinanın zəruri şəkildə əsaslandırılması ilə bağlı normalar CPM-ə daxil edilməlidir.
- 6) «Mürəkkəbli» və «cinayət işinin xüsusi mürəkkəbliyi» kimi kateqoriyaların məzmununun Ali Məhkəmə tərəfindən izah olunmasını təmin etmək.

Faktiki mürəkkəbli məsələsinə aydınlıq gətirmək üçün, aşağıdakıların nəzərə alınması tövsiyyə edilməlidir: iş materiallarının böyük həcmli olması, zərərçəkənlərin və iştirakçıların sayının çox olması¹⁴; cinayət işinin materiallarının tərcüməsi tələb olunarsa, xarici vətəndaşların iştirakı (həmin materiallarla onlar tanış olurlar); belə xarici iştirakçılar tərəfindən istintaq, məhkəmə və prosesual fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi üçün onların dəvət edilməsinin və gətirilməsinin çətin olması¹⁵; iştirakçıların ölkə daxilində başqa yaşayış məntəqəsində yaşamaları; iş üzrə çox sayda ekspertizanın aparılmasının

¹⁴ AİHM Qərarı 08.07.1987. «H. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 9580/81, § 72.

¹⁵ AİHM 21.10.2010 tarixli Qərarı «Pyotr Korolyov (Petr Korolev) Rusiyaya qarşı», № 38112/04, § 60.

zəruri olması, yaxud da bu ekspertizaların əziyyətli¹⁶ və mürəkkəb olması¹⁷; araşdırılan hadisələrin uzaq keçmişdə baş verməsi¹⁸ və ya hüquqi əhəmiyyət daşıyan və təyin edilməsi tələb olunan faktların bir-birində fərqli vaxtlara aid olması¹⁹; iş üzrə həyata keçirilmiş istintaq tədbirlərinin sayı və xarakteri²⁰; çox sayda sübutların olması²¹; şahidlərinin yerinin müəyyən edilməsi zərurəti²² və s.

7) *İşə məhkəmə tərəfindən baxılması prosesində qəbul edilmiş həbsin tətbiq edilməsi barəsində məhkəmə qərarının apellyasiya qaydasında nəzərdən keçirilməsi mexanizmini yaratmaq:*

-CPM-nin 300.4 maddəsinə aşağıdakı sözləri əlavə etmək: «300.4.3: 300.2.3 bəndində nəzərdə tutulan qərarların qəbul edilməsində – təqsirləndirilən şəxsə, müdafiəçiyə, dövlət ittihamçısına»;

- CPM-nin 173.2 maddəsində dəyişikliklər edərək, aşağıdakı redaksiyada təqdim etmək: «Həbs tədbirlərinə dair məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verilə bilər»;

- CPM-nin 382.2 maddəsində aşağıdakı kimi dəyişiklik etmək: «məhkəmə nəzarəti qaydasında» və «və hazırlıq iclasında həbs tədbiri ilə əlaqədar» sözlərindən sonra aşağıdakı mətni əlavə etmək: «bu qaydada təqdim edilmiş apellyasiya şikayəti və etiraz iş üzrə icraatı dayandırmır».

[Prezidentin yeni fərmanının](#) 3.2, 3.3, 6.1 və 6.3²³ bəndlərinə əsasən və AİHM tərəfindən müəyyən edilmiş Azərbaycanın məhkəmə sistemindəki boşluqlarla əlaqədar olaraq, hakimiyyət orqanları azadlıqdan məhrum etmə məsələsinə baxılmasında/bu məsələyə dair qərarın qəbul edilməsində məhkəmələr tərəfindən Konvensiyanın tələblərinin yerinə yetirilməsini təmin etməlidirlər. Azadlıqdan məhrum etmə məsələsinə baxılarkən xüsusilə, aşağıdakılar təmin edilməlidir:

a. *5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozulması (şəxsin saxlanılmasının qanuna zidd və əsassız olması);*

- *de facto* həbsdə saxlamanın sənədləşdirilməsinin təmin edilməsi;
- milli qanunvericiliyin normalarında müəyyən edildiyi kimi, şəxsin saxlanılmasından sonra 48 saat ərzində məhkəməyə gəlməsi;
- hər hansı məhkəmə qərarı olmadan təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasına yol verməmək: ancaq işin araşdırma üçün məhkəməyə

¹⁶AİHM 03.05.2011 tarixli Qərarı. «Sutyagin (Sutyagin) Rusiyaya qarşı», № 30024/02, § 152; 15.07.2010. «Salikova (Salikova) Rusiyaya qarşı», № 19440/05, § 55; 04.12.2008 q. «Baxitov (Bakhitov) Rusiyaya qarşı», № 4026/03, § 25.

¹⁷AİHM Qərarı 23.11.1993 «Skopelliti (Scopelliti) İtaliyaya qarşı», № 15511/89, § 23.

¹⁸AİHM Qərarı 17.03.2010. «Kolçinaev (Kolchinayev) Rusiyaya qarşı», № 28961/03, § 20.

¹⁹AİHM Qərarı 10.04.2001. «Sablon (Sablon) Belçikaya qarşı», № 36445/97, § 94.

²⁰AİHM Qərarı 30.10.2009. «Alyoxin Rusiyaya qarşı», № 10638/08, § 163.

²¹AİHM Qərarı 15.10.1999. «Qumen Polşaya qarşı» [Böyük palata], № 26614/95, § 63.

²²AİHM Qərarı 28.06.1978. «Kyoniq (König) Almaniyaya qarşı, № 6232/73, § 102.

- göndərilməsi faktına əsasən təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanması yolveriləndir;
- heç bir şəxsin daxili qanunvericiliyə, o cümlədən Azərbaycan vətəndaşlarının xarici ölkələrə ekstradisiya olunmasına dair müddəalara zidd olaraq həbsdə saxlanılmasına yol verilməməsi;
  - şəxs tərəfindən əmrin icra olunmamasına dair cinayət orqanının əməkdaşının hər müraciətinin (məsələn, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin təqdim edilməsindən («Emin Hüseynovun işi») və ya polisın tələbinin yerinə yetirilməsindən və qanunsuz nümayişi dayandırmaq tələbindən («Xaliqovanın işi») imtina etməkdə təqsirləndirmənin həmin şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi üçün əsas olması.
- b. 5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozulması: məhkəməyəqədər saxlama haqda qərar (məsələn, həbsdə saxlama müddətinin artırılması) qəbul edərkən milli məhkəmələr tərəfindən standart şablonların istifadə olunmamasını və ya əsaslandırılmamış səbəblərə istinad edilməməsini (məsələn, əlavə istintaq tədbirlərinin görülməsinin zəruriliyi, və ya şəxsin digər cinayətlərdə təqsirləndirilməsi və ya şübhəli olması faktı) təmin etmək. Burada, bir neçə məhkumla əlaqədar saxlama müddətinin artırılmasına dair «kollektiv» qərarların qəbul edilməsi təcrübəsini qeyd etmək lazımdır. Milli məhkəmələr irəli sürülən arqumentləri lazımi qaydada nəzərdən keçirmədən, şəxsin azad olunma haqqında vəsatətini (məsələn, girov ilə azad olunma) rədd etməməlidirlər.
- c. 5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozulması:
- səlahiyyətli məhkəmə təkcə milli qanunvericiliyin prosessual tələblərinin yerinə yetirilməsini deyil, həmçinin həbs üzrə irəli sürülən ittihamların əsaslandırılmış olmasını, həbsin məqsədlərinin və şəxsin saxlanmasının qanuniliyini təhlil etməlidir;
  - prosedur məhkəmə xarakteri daşmalı və azadlıqdan məhrum etmə formasına uyğun təminatlar verməlidir;
  - məhkəmə araşdırması çəkişməli olmalı və hər zaman tərəflərin bərabərliyini təmin etməlidir;
  - əgər şəxsin həbsdə saxlanması 5-ci maddənin 1-ci bəndinin (c) yarım bəndinə əsaslanırsa, o zaman işin dinlənilməsi tələbi nəzərdə tutulmalıdır;
  - saxlanılan şəxsin iclasda şəxsən və ya başqa təmsilçilik formalarında çıxış etmək imkanının olması azadlıqdan məhrum etmə məsələsinin həllində tətbiq olunan prosedurun fundamental təminatlarından biridir;
  - milli məhkəmələr şəxsin azadlıqdan məhrum olunmasına qarşı konkret sübutları araşdırmalıdırlar;
  - milli qanunvericilikdə apellyasiya sistemi nəzərdə tutulursa, apellyasiya orqanı həmçinin 5-ci maddənin 4-cü bəndinə əməl etməlidir.

Maddə 6. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ²⁴

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, ağlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs, ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir: (a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq; (b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq; (c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək; (d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlərin çağırması və dindirməsi hüququna malik olmaq; (e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

Problemlər və onların həlli yolları

1) Məhkəmə araşdırmasında ittiham edən və müdafiə olunan tərəflər arasında faktiki bərabərsizliyin olması, vəkilin seçilməsi üçün real imkanın olmaması, «qondarma vəkillər» problemi və müdafiəçilərin işinin effektivliyinin aşağı olması.

Əksər hallarda saxlanılan şəxsə ittihamın bildirilməsi və həbs tədbirinin seçilməsi məqsədilə məhkəməyə göndərilməsi zamanı dövlət hesabına vəkil təyin edilir, təqsirləndirilən şəxsin öz istəyi ilə seçdiyi və daim birlikdə işlədikləri vəkilin ittihamla tanış olması üçün şərait yaradılmır. Nəticədə, dövlət hesabına təyin edilmiş və təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının müdafiəsində elə də maraqlı olmayan bir vəkil işə cəlb olunur. O, öz növbəsində bütün sənədləri imzalayır və heç bir prosesual tədbirə etiraz etmir ki, bu da sonrakı mərhələdə təqsirləndirilən şəxsin işinin çətinləşməsinə səbəb olur. Digər bir problem ondan ibarətdir ki, vəkil ilə müqavilə imzalamaq imkanına malik olmayan şəxslər üçün dövlət hesabına vəkilin təmin edilməsi zamanı təqsirləndirilən şəxsin müvafiq vəkil bürosundan vəkil seçməsi üçün demək olar ki, imkanı olmur. Əksər hallarda müstəntiq özünün

²⁴ Konvensiyanın 6-cı Maddəsi üzrə Avropa Məhkəməsinin mövqeyinin və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin ətraflı təhlili Avropa Şurasının “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanmış Rəyin III bölməsində nəzərdən keçirilib.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) əməkdaşlıq etdiyi müvafiq büronun vəkillərini işə cəlb edir. Bu isə, o deməkdir ki, təqsirləndirilən şəxsin seçim hüququ faktiki olaraq təmin edilmir.

Bir qayda olaraq, məhkəmə ittihamçı tərəfin, xüsusən də dövlət ittihamçısının vəsatətini təmin edir, ancaq işin geniş şəkildə araşdırılması və təqsirləndirilən şəxsin günahsız olduğunu təsdiqləyən sübutların əldə edilməsi üçün müdafiə tərəfinin vəsatəti əksər hallarda təmin edilmir. Məhkəmə işinin baxılmasında müdafiə tərəfinin vəsatəti diqqətdən kənar qalır və bu qərar onunla əsaslandırılır ki, proses zamanı ehtiyac olarsa, yenidən baxıla bilər. Əksər hallarda diqqətdən kənar qalan vəsatətlərə yenidən baxılmır və təmin edilmir. Bütün dəlillərə dair münasibət bildirilir, ancaq bu, müdafiə tərəfinin güddüyü məqsədlərə cavab vermir. Ekspertizanın təyin edilməsində və ekspert rəyinin müstəqil qaydada əldə edilməsində müdafiəçinin imkanları məhdud olur. İlk istintaq dövründə ekspertizanın aparılması üçün vəkil ilk növbədə mütləq vəsatətlə müstəntiqə müraciət etməlidir və əgər müstəntiq tərəfindən vəsatət təmin edilərsə, o zaman ekspertizanın aparılması mümkün olacaq. Ekspertiza kimi mühüm dəlil mənbəyi olan prosessual tədbirlərin həyata keçirilməsinin ancaq ittiham tərəfinin qərarından asılı olması müdafiə olunmaq hüququnu pozur. Belə məlum olur ki, müdafiə tərəfi sübutların toplanılması üçün qarşı tərəfin ittihamından asılıdır. Bu təkcə ekspertizaya aid deyil, dövlət orqanlarından sənədlərin əldə edilməsi tələb olunan zaman vəkilin sorğularına müsbət cavab verilmir və müvafiq orqana müraciət etmək üçün yenidən istintaq orqanına vəsatətin verilməsi zərurəti yaranır. İttiham edən orqan ittihamı daha da artıran sübutların toplanılmasında maraqlıdır. Buna görə də, əksər hallarda vəsatət rədd edilir və buna əsas kimi, əldə edilən məlumatın və ya sənədin iş üçün əhəmiyyətli olmadığı bildirilir.

Təkliflər:

- 1. Sübutların sərbəst və müstəqil şəkildə toplanılması üçün vəkillərə daha geniş imkanların yaradılması.*

Müdafiə olunan şəxsin işi ilə əlaqədar zəruri ekspert rəylərinin (işgəncə ilə əlaqədar ərizələrin əsaslandırılması üçün bu rəyin təxirəsalınmaz qaydada əldə edilməsi kifayət qədər əhəmiyyət daşıyır) vəkil tərəfindən əldə edilməsi imkanını, eləcə də, dövlət orqanlarından və təşkilatlardan məlumat və sənədlərin əldə edilməsi imkanını müəyyən edən imperativ normalar (vəkilə informasiya və sənədlərin təqdim edilməsi üçün orqan və ya təşkilat üzərində öhdəlik müəyyən edən normalar) CPM-ə daxil edilməlidir: bu orqan və təşkilatların tələb edilən sənədləri və ya onların surətini təqdim etməli olduqları mütləq göstərilməlidir.

Müdafiə hüquqlarının keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün saxlanılan şəxsin müstəqil şəkildə vəkil seçmək, vəkilə dair konkret məlumatları (staj, nailiyyətlər, ixtisaslaşdığı işlər və s.) əldə etmək imkanı olmalıdır.

2. *Müdafiəçinin cinayət işinə daxil olacağı vaxtı müəyyən etmək və AR CPM 90.7.5, 91.5.4, 92-ci maddələrində müvafiq dəyişikliklər etmək.*

Cinayət işinin icrasında müdafiəçinin iştirakı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin formal statusu ilə əlaqəli olmamalıdır; müdafiə hüququ həmin şəxs barəsində onun hüquq və azadlıqlarına təsir göstərən istənilən prosesual tədbirin həyata keçirildiyi andan etibarən meydana gəlir. Müvafiq olaraq, müdafiəçinin cinayət işinə daxil olduğu vaxt *prosesual məcburiyyət tədbirlərinin və ya həmin şəxsin hüquq və azadlıqlarına təsir göstərən digər prosesual tədbirlərin icrasının başlandığı andan*, o cümlədən törədilmiş və ya hazırlanmış cinayət əməlinə dair məlumatların yoxlanılması mərhələsində müəyyən edilir.

3. *Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etmədiyi və bu imtinanın cinayət işinin icraatı üzrə məsul şəxs tərəfindən qəbul edildiyi hallar istisna olmaqla, Müdafiəçinin cinayət işində iştirakının məcburi olmasına dair qanunda aydın qayda müəyyən etmək.* Bununla əlaqədar olaraq, AR CPM 92-ci maddəsində müvafiq dəyişikliklər edilməlidir. Müdafiəçidən imtina məcbur olmamalıdır, bu, cinayət işinin icraatı üzrə məsul şəxs üçün məcburi deyil. Müdafiəçidən imtina edilməsinin məhz hansı hallarda qəbul olunmaması müəyyənləşdirmək.

4. *Barəsində cinayət haqqında məlumatların yoxlanıldığı şəxs öz qanuni maraqlarının təmin edilməsinə imkan verən minimal hüquqlara sahib olmalıdır.*

Bununla əlaqədar olaraq, AR CPM 207-ci maddəsində müvafiq dəyişikliklər edilməli və göstərməlidir ki, cinayət haqqında məlumatların yoxlanılması zamanı prosesual tədbirlərin icrasında iştirak edən şəxslər üçün AR CPM-də müəyyən edilmiş hüquq və vəzifələr onlara izah edilir və həmin hüquqların icrası imkanı məhz o aspektdən təmin edilir ki, icra olunan prosesual tədbirlər və qəbul edilən prosesual qərarlar onların maraqlarına təsir etmiş olsun, o cümlədən maraqlar onun özünün və yaxınlarının əksinə olmasın. Həmçinin, AR CPM-də nəzərdə tutulduğu kimi, vəkil xidmətlərindən istifadə etmək, yoxlamayı həyata keçirən vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) və qərarlarından şikayət vermək hüquqları da izah olunur. Zəruri hallarda, o cümlədən cinayətə dair məlumat qəbul edilən zaman məhkəməyə qədər icraat prosesinin iştirakçısının təhlükəsizliyi təmin edilir. Yoxlama zamanı əldə edilən cinayət haqqında məlumatlar sübut kimi istifadə oluna bilər, bir şərtlə ki, sübutlara dair müəyyən edilmiş tələblər yerinə yetirilsin.

5. *Müdafiə hüququnun həyata keçirilməsinə dair Ali Məhkəmənin Plenumunun Qərarının izahı:*

- müdafiə hüququ cinayət işinin icrasının bütün mərhələ və etaplarında, o cümlədən cinayət haqqında məlumatların yoxlanılması və hökmün icrası zamanı tətbiq edilir;
- şəxsə qarşı yönəldilən ittiham xarakterli tədbirləri sübut edən hərəkət və ölçülərlə hüquq və azadlıqlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edilən və ya təsir edilə bilən

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) istənilən şəxsin formal prosessual statusundan asılı olmayaraq müdafiə hüququ vardır;

- məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclasının tarixi, vaxtı və yeri barəsində qanunda müəyyən edilmiş müddətdə məlumat verildiyini yoxlamalıdır;

- təqsirləndirilən şəxsin xahişi ilə, müdafiəyə hazırlaşmaq üçün lazım olan vaxtı təmin etmək məqsədilə, məhkəmə iclasda fasilə elan edir və ya iclası müəyyən müddətə təxirə salır;

- təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçinin yardımından imtina etməsi aydın və birmənalı şəkildə ifadə olunmalıdır. Birinci instansiya məhkəməsində müdafiəçidən imtina edilməsi o şərtlə qəbul oluna bilər ki, müdafiəçinin məhkəmə iclasında iştirakı faktiki olaraq məhkəmə tərəfindən təmin edilsin. Təqsirləndirilən şəxsin vəkil xidmətlərinin dəyərini ödəmək iqtidarında olmaması, yaxud da dəvət etdiyi və ya onun üçün təyin edilmiş vəkilin məhkəmə iclasına gəlməməsi səbəbilə müdafiəçidən imtina etməsinə, eləcə də, konkret bir vəkilin xidmətindən imtina etməsinə dair ərizəsi müdafiəçinin yardımından imtina etməsi kimi qiymətləndirilə bilməz. Əgər məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtinasını qəbul edərsə, bu barədə qərar əsaslandırılmalıdır;

- məhkəmə məhkəmə araşdırmasında təqsirləndirilən şəxs tərəfindən müdafiəçinin dəvət olunması hüququndan istifadə edilmədiyi və müdafiəçidən imtina olunmasına dair bəyanat verilmədiyi, yaxud da imtinanın məhkəmə tərəfindən qəbul edilmədiyi bütün hallarda müdafiəçinin təyin edilməsi üçün tədbirlər görür. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, qanunda təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsi üçün təyin edilməli olan konkret bir vəkili seçmək hüququ nəzərdə tutulmur;

- fiziki və ya psixi problemləri ilə əlaqədar olaraq müdafiə hüquqlarından sərbəst şəkildə istifadə etmək iqtidarında olmayan şəxslər üçün zəruri şəraitin yaradılması məqsədilə (məsuliyyət daşıma qabiliyyətini istisna etməyən psixi pozğunluqları olan şəxslər, eləcə də, prosessual hüquqlardan istifadə qabiliyyətini məhdudlaşdıran ciddi nitq, eşitmə, görmə və s. qüsuru olan şəxslər), məhkəmə işə müvafiq mütəxəssislərin cəlb edilməsi məsələsini müzakirə etməlidir (işarət dili, Brayl sisteminin istifadəsi kimi bacarıqları olan mütəxəssislər);

- məhkəmə aşkarlanmış hər pozuntu faktına və ya təqsirləndirilən şəxsin hüququnun məhdudlaşdırılmasına reaksiya verməlidir.

2) Prosesin ədalətli olmasına imkan verməyən sübutların istifadəsi:

- *dövlət orqanlarından, o cümlədən, inzibati prosedurlar çərçivəsində əldə edilmiş sübutların faktiki prioriteti;*

- *təqsirləndirilən şəxsin bildirdiyi məlumatların məzmununa dair hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən verilmiş ifadələrin sübut kimi istifadə olunması.*

Bu, xüsusən də, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar olan cinayət işləri üçün aktualdır. Təqsirləndirilən şəxsin saxlanması həyata keçirən şəxslərin, təqsirləndirilən şəxsin ilkin ifadəsini alan əməliyyatçıların ifadələri çox vaxt sübut kimi istifadə olunur. Müstəntiq və dindirmə üzrə əməkdaş olmadıqda, saxlanılan şəxsin ilkin ifadəsi əməliyyatçı tərəfindən alınır və ifadə istintaq zamanı onun əleyhinə istifadə olunur. Buna baxmayaraq, məhkəmə ilkin istintaq materiallarını və əgər işin materiallarında varsa, saxlanılan şəxsin ilkin ifadəsini əsas götürür (xüsusən də, əgər bu, imzalanmış sənədirsə, o zaman vacib sübut kimi qəbul edilir). Məhkəmə ən yaxşı halda müdafiə tərəfinin vəsatətinə əsasən şahid kimi əməliyyatçıyı dindirə bilər.

- *şahid və digər materiallarla birlikdə, istintaq tədbirlərinin protokollarının məhkəmə tərəfindən etibarlı sübut kimi mübahisəsiz şəkildə qəbul edilməsi.* Müstəntiqlər hüquq-mühafizə orqanları ilə ştatdankənar qaydada əməkdaşlıq edən faktiki maraqlı şəxsləri hər dəfə şahid qismində istintaq fəaliyyətlərinə cəlb edirlər. Bu kimi istintaq tədbirlərində adətən müdafiəçi olmur, yaxud da dövlət hesabına təyin edilən və etirazsız bütün sənədləri imzalayan vəkil iştirak edir. Bir çox hallarda hətta istintaq tədbirlərində şahidlər iştirak etmirlər. Əgər bu kimi şahidlər məhkəmə iclasına dəvət olunurlarsa, o zaman onlar bəzən müdafiə tərəfinin suallarına elə cavab verirlər ki, bu cavablara əsasən onların istintaq tədbirlərində iştirak etmədikləri və sadəcə olaraq protokolu imzaladıqları üzə çıxır. Bir çox hallarda şahidlərin təqsirləndirilən şəxsi tanımadıqları və zalda onu göstərə bilmədikləri məlum olmuşdur. Bu isə, o deməkdir ki, müstəntiqlər şahidlərdən ancaq CPM-nin tələblərinin yerinə yetirilməsi üçün istifadə edirlər. İstintaq tədbirlərində əldə edilmiş materialların şahidlərin iştirakı ilə mübahisələndirilməsinə imkan verilmir;

Təkliflər:

1) «*Dəvət olunmuş*» hal şahidləri institutundan imtina edilməsi – istintaq orqanlarından qətiyyətlə asılı (maddi asılılıq) olmayan konkret mərkəzin yaradılması, yaxud da istintaq tədbirlərinin videoçəkilişinin həyata keçirilməsi ilə şahidlərin əvəzlənməsi;

2) *Ali Məhkəmənin Plenumunun aşağıdakılara dair izahatı:*

- təqsirləndirilən şəxsin bildirdiyi məlumatların məzmununa dair hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən verilmiş ifadələrin sübut kimi istifadə olunmasının yolverilməzliyi. Bu əməkdaşlar yalnız prosessual tədbirlərin icra olunma şəraitinə dair dindirilə bilərlər;

- şahidlərin iştirakı ilə dövlət orqanlarından əldə edilmiş sübutlara məhkəmə tərəfindən qiymət verilməsindən imtina («hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına etibar etməmək üçün əsaslar yoxdur» qaydası sübutların qiymətləndirilməsində prioritet sayılmamalıdır).

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019)

- *cinayət təxribatı zamanı hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən əldə edilmiş sübutların istifadə olunması.*

Bu, xüsusən də, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar olan cinayət işləri üçün aktualdır. Hüquq-mühafizə orqanlarında belə bir fikir geniş yayılmışdır ki, «cinayət təxribatı» cinayətkarlığa qarşı effektiv mübarizə üsuludur. Tipik «cinayət təxribatı» hallarında konkret dairələrdə belə bir məlumat yayılır ki, şəxs narkotik maddə axtarır və əgər taparsa, yaxşı qiymətə alacaq. Bir qayda olaraq, cinayətin təxribatına «malın nəzarət altında alınması», «cinayətkar qruplara və ya kriminogen obyektlərə daxil olma», «operativ eksperiment, yəni cinayət fəaliyyətini təqlid edən davranış modelinin tətbiq olunması» kimi əməliyyat-axtarış tədbirlərində rast gəlinir («Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında AR qanunu»). Həmin qanunun 11-ci maddəsinin III Hissəsinə əsasən, aşağıdakılar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün əsas rolunu oynayır: məhkəmənin (hakimin) qərarı; istintaq orqanlarının qərarları; əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarları. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair qərar, o cümlədən mötəbər və obyektiv bir məlumat mənbəyindən cinayəti hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxs barəsində məlumatlar daxil olduqda qəbul edilə bilər.

Təkliflər:

1. *Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına təsir edən əməliyyat-axtarış tədbirlərinə məhkəmə (prokuror) tərəfindən sanksiya verilməsi və müdafiəçinin mövcud sənədlərlə tanış olmaq imkanının verilməsi daxil edilməlidir.*

2. *Aşağıdakı müddəaların Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən izah olunması:*

- hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifəli şəxsləri və ya onların sərəncamına əsasən hərəkət edən şəxslər subyektivi cinayətə təhrik edən davranışlara yol verməməlidirlər;

- hər hansı bir hərəkət o zaman təxribat sayılır ki, tədbirin həyata keçirilməsi haqqında qərar qəbul olunmazdan əvvəl, barəsində həmin tədbir görülməmiş şəxsin qanuna zidd əməli törətməsinə və ya hazırlamasına dair müvafiq orqanlarda əsaslandırılmış məlumatlar olmasın;

- operativ tədbirin həyata keçirilməsi üçün hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin konkret əsasları olmalıdır (məsələn, ərizəçinin narkotik vasitə satan şəxslə telefon danışığı istifadə oluna bilər (həmin danışıda daha əvvəl narkotik vasitələrin satıldığı, satılmamış narkotik maddə qalığı, yeni müştərilərin meydana gəlməsi və birgə əməkdaşlıq perspektivləri kimi məsələlərdən bəhs olunur);

- qanunun tələblərinə əsasən, əməliyyat-axtarış tədbirinin nəticələri əldə edilərək ilkin təhqiqat orqanına və ya məhkəməyə təqdim edilibsə və həmin tədbiri həyata keçirən orqanların əməkdaşlarının fəaliyyətindən asılı olmadan, təqsirləndirilən

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) şəxsin cinayəti törətmək niyyətinə dəlalət edirsə, bu nəticələr cinayət işi üzrə sübut kimi istifadə oluna bilər;

- cinayəti törədəcək istənilən şəxsin qurma bir situasiyada «ələ keçirilməsi» üçün «pusqu qurmaq» qanunsuz sayılır;
- şəxsin cinayət keçmişinin olması onun cinayət fəaliyyətində iştirak etməsi, yaxud da cinayəti törətməyə meyilli olması ilə əlaqədar obyektiv şübhələrin mövcudluğuna dair qənaətə gəlmək üçün yetərli deyil.

3) Müdafiə tərəfinin sübutların yolverilməzliyini sübuta yetirmək imkanının olmaması

Çox vaxt məhkəmələr mümkünsüz sayılması tələb olunan sübutları qəbul edirlər: qanunsuz yolla və müdafiə hüququ təmin edilmədən, yaxud da saxlanılan şəxsin seçiminə baxmayaraq, müdafiə hüququnun təmin edilməsi ilə (saxlanılan şəxsin seçdiyi vəkil ilə müqavilə bağlamaq üçün şərait yaradılmadan) əldə olunmuş ifadələr; istintaq tədbirləri zamanı qanuna zidd olaraq əldə edilmiş sübutlar. Sübutların mümkün olması faktı istintaq tədbirlərinin protokolunda (xüsusən dindirmə protokolunda) təqsirləndirilən şəxsin imzasının olması ilə əsaslandırılır. Təcrübədə, məhkəmə ilkin istintaq zamanı tərtib edilmiş dindirmə protokolunun hər səhifəsində imzanın olmasını və həmin imzanın təqsirləndirilən şəxsə aid olmasını yoxlayır. Əgər imza təqsirləndirilən şəxsə aiddirsə, o zaman məhkəmə sübutun mümkün olduğunu qəbul edir. Qanunsuz istintaq tədbirləri vasitəsilə əldə edilmiş əksər sübutlar təqsirləndirilən şəxsə zorla imzalatdırılır (dindirmə protokolları və digər istintaq tədbirləri) və həmin imza məhkəmədə müdafiə tərəfinin əleyhinə istifadə olunur.

Əgər ilkin istintaq zamanı şahidlərdən və təqsirləndirilən şəxsdən zor tətbiq edilməklə əldə edilən ifadələrlə məhkəmə istintaqı zamanı əldə edilmiş ifadələr arasında ziddiyyət olarsa, məhkəmə birmənalı şəkildə ilkin istintaq zamanı əldə edilmiş ifadələri əsas götürür, halbuki, ilkin istintaq zamanı əldə edilmiş ifadələr ittihamçı tərəfin sübutları kimi məhkəməyə təqdim edilir. Məhkəmədə yeni müstəqil istintaq başlanılır. Məhkəmədə müstəqil şəkildə, təzyiqsiz verilmiş ifadələr daha etibarlı sayılmalıdır.

Sübutların qanunsuz istintaq tədbirləri vasitəsilə əldə olunduğunu iddia edən tərəf müdafiə tərəfidir. Həmin tərəf bunu özü sübuta yetirməlidir. Təcrübədə, çox vaxt ittiham tərəfi zor tətbiq edilməklə və ya başqa qanunsuz yollarla əldə edilmiş sübutları məhkəməyə təqdim edir. Müdafiə tərəfi həmin sübutları mübahisələndirsə belə, məhkəmə ittiham tərəfindən həmin etirazlara qarşı heç bir sübut və s. tələb etmir.

Təklif:

1) *CPM-nin 125.8-ci maddəsində dəyişiklik etmək*²⁵.

3) Faktiki şübhəli olan şəxsin dindirilməsi praktikası

Müstəntiqlər çox vaxt əvvəlcə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb ediləcək şəxsi şahid olaraq dindirirlər (potensial təqsirləndirilən şəxs şahid qismində), belə ki, bu zaman həmin şəxs ifadə verməkdən imtina etmir və bütün suallara cavab verməli olur. Sonra müstəntiq həmin dindirməni şahiddən təqsirləndirilən şəxsə çevrilən həmin şəxsə qarşı istifadə edir. Bununla əlaqədar, problemlər mövcuddur və bəzən istintaq orqanları vəkili prosesə buraxmırlar və bunu belə izah edirlər ki, şəxsin statusu hələ məlum deyil. Cinayət-prosessual qanunvericilikdə müdafiə hüququ nəzərdə tutulduğundan, şahid qismində olan şəxsin hüquqlarının müdafiəsi həyata keçirilmir. İstintaq orqanının əməkdaşları buna qarşı süni maneələr yaradırlar.

Təkliflər:

1) Plenumun Qərarında aşağıdakılar izah olunmalıdır:

- AR Konstitusiyasının 66-cı maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, susmaq və özünə və qohumlarına qarşı məcburi ifadə verməmək imkanı dindirmə zamanı şahidlərə və zərərçəkənə izah edilməlidir ki, bu barədə dindirmə protokolunda ayrıca qeyd aparılır;
- AR Konstitusiyasının 61-cı maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, hər bir şəxsin səriştəli hüquqi yardım almaq hüququ cinayət icraatının iştirakçıları da istisna olmadan, hamıya şamil edilir və şahid müdafiəçisinin cinayət işində iştirak etməsinə etiraz edə bilməz. 227.1-ci maddədə birbaşa göstərilir ki, şahidin dindirilməsində onun nümayəndəsi (vəkil və ya başqa bir şəxs) iştirak etmək hüququna malikdir;
- faktiki şübhəli şəxsin şahid qismində dindirilməsi zamanı əldə edilən ifadələr, eləcə də, bu ifadələrə əsaslanan sübutlar yolverilməz sayılmalı və hökmün ləğv edilməsi ilə nəticələncək cinayət prosesual qanunun pozulması kimi qiymətləndirilməlidir.

6. Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 3-cü hissəsinin d) yarımbəndinə əsasən, təqsirləndirilən şəxsin hüququnun təmin edilməsi mexanizminin olmaması: əleyhinə ifadə verən şahidləri dindirmək hüququna və ya həmin şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq, həmçinin şahidləri öz lehinə çağırmaq və dindirmək hüququna malik olmaq (əleyhinə ifadə verilməsi şərtləri ilə).

Çox vaxt şahidlər ilkin istintaq zamanı ifadə verməkdən imtina edirlər. İlkin istintaq zamanı dindirilmiş şahidlərin ifadələrinin məhkəmə araşdırmasında açıqlanması yerli məhkəmə praktikasında olduqca geniş yayılmışdır. CPM-nin 329.1-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə iclasında iştirak etməyən şahidin ifadələrinin

²⁵ Bu təklif artıq 3-cü maddənin təhlilində irəli sürülmüşdür.

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019) açıqlanması üçün çox geniş imkanlar yaradılır. Qanun faktiki olaraq bu imkanı məhdudlaşdırmır və müəyyən edir ki, ifadələrin açıqlanması, bu ifadələrin audio yazısının, video və ya kinolentinin göstərilməsi ancaq şahidin iclasa gəlməməsi imkanını istisna edən səbəblərə görə, həmçinin CPM-nin 327.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilər. Bu, təqsirləndirilən şəxsi ona qarşı ifadə verən şəxsə sual vermək hüququndan məhrum edir.

Təkliflər:

1) CPM-nin 329-cu maddəsində dəyişiklik etmək və iclasda iştirak etməyən şahidlərin və zərərçəkənlərin ifadələrinin açıqlanması hallarını məhdudlaşdırmaq:

- zərərçəkən və şahid tərəfindən daha əvvəl verilmiş ifadələrin açıqlanmasına tərəflərin razılığı ilə o halda icazə verilir ki, zərərçəkən və ya şahid iclasa gəlməsin;
- zərərçəkən və şahid iclasa gəlmədikdə, yuxarıda qeyd edilmiş razılıq olmazsa, o zaman zərərçəkənin və ya şahidin vəfat etməsi, məhkəməyə gəlməsinə imkan verməyən ağır xəstəlikdən əziyyət çəkməsi, zərərçəkənin və ya şahidin əcnəbi olması ilə əlaqədar çətinliklərin yaranması və məhkəməyə gəlməkdən imtina etmələri, onların məhkəməyə gəlməsinə mane olan təbii fəlakətin və ya digər fəvqəladə vəziyyətlərin baş verməsi, görülən tədbirlər nəticəsində zərərçəkənin və ya şahidin məhkəməyə çağırılmaq üçün yerinin müəyyənləşdirilməsinin mümkün olmaması və s. istisna halların baş verməsi kimi səbəblərə görə məhkəmə onların daha əvvəl verilmiş ifadələrini açıqlaya bilər.
- zərərçəkənin və ya şahidin ifadələrinin açıqlanmasına dair qərar məhkəmə tərəfindən o şərtlə qəbul edilir ki, işin icraatının əvvəlki mərhələlərində təqsirləndirilən şəxsə həmin sübutları qanuni yolla mübahisələndirmək imkanı verilmiş olsun. Analoji qaydalar zərərçəkənin və ya şahidin iştirakı ilə yazılmış və ya çəkilmiş istintaq tədbirlərinin audio yazısının, video və ya kinolentinin göstərilməsinə də şamil olunmalıdır.

«Əsas» şahidlərin və zərərçəkənlərin ifadələrinin mübahisələndirilməsi üçün müvafiq metodların müəyyən edilməsi: təqsirləndirilən şəxsin şahidə və zərərçəkənə sual verə bilməsi üçün çarpaz dindirmənin və ya üzləşdirmənin tətbiq edilməsi (bu, üzləşdirmə məqsədlərindən biri kimi göstərilməli, həmçinin müdafiəçi tərəfindən üzləşdirmə zamanı sualların verilməsi imkanı nəzərdə tutulmalıdır).

2) Bu normaların tətbiq edilməsinin xüsusiyyətləri barəsində Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən açıqlama verilməsi:

- təqsirləndirilən şəxs ona qarşı ifadə verən şahidləri və zərərçəkəni sorğu-sual etməkdən imtina edə bilər və bu halda, həmin şəxslər məhkəməyə gəlmədikdə, onların daha əvvəl vermiş olduqları ifadələr tərəflərin razılığı ilə açıqlana bilər;
- bu və ya digər şahidin və ya zərərçəkənin məhkəməyə çağırılmasının və dindirilməsinin vacibliyi və məqsədəuyğunluğu işin konkret halları nəzərə alınmaqla, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir;

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019)

- şahidin və ya zərərçəkənin ifadəsinin açıqlanmasına dair qərar qəbul edərkən məhkəmə şahidin ifadəsinin həlledici əhəmiyyətə malik olub-olmadığını, şahidin əsaslı səbəblərə görə məhkəmə iclasında iştirak etmədiyini və onun məhkəməyə gəlməsi üçün bütün zəruri tədbirlərin görüldüyünü müəyyən edir;
- iclasda iştirak etməyən şahidin ifadəsinin açıqlanmasına dair qərar qəbul edərkən məhkəmə müdafiə tərəfinə əlavə imkanlar verməlidir ki, ittiham və müdafiə arasında balans, eləcə də, prosesin ədalətli olması təmin edilsin.

Prezidentin yeni fərmanının 3.2 və 3.3²⁶ bəndlərinə əsasən və AİHM tərəfindən müəyyən edilmiş Azərbaycanın məhkəmə sistemindəki qüsurlarla əlaqədar olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, belə qərarlar Konvensiya üzrə ədalətli sayılır. Məhkəmə *inter alia* aşağıdakılara təminat verməlidir:

- 6-cı Maddənin 1-ci bəndinə əsasən, işə obyektiv şəkildə baxılması. Bu, subyektiv sübutlara, o cümlədən iş üzrə konkret hakimin şəxsi qənaətinə və obyektiv göstəricilərə əsasən müəyyən edilməli və istənilən qanuni şübhənin istisna olunması üçün hakim tərəfindən təminatların verilməsinə dair fərziyyələr yoxlanılmalıdır;
- Tərəflərin bərabərliyi prinsipi. Bu prinsipə əsasən, tərəflərdən hər biri rəqibə münasibətdə əlverişsiz vəziyyətə düşməməklə, öz mövqeyini ifadə etmək üçün imkana malik olmalıdır;
- Cinayət işində çəkişməli prosesin olması hüququ. Yəni, həm ittiham tərəfi, həm də müdafiə tərəfi məlumatla sahib olmalı və qarşı tərəfin qeydlərinə və sübutlarına dair fikir bildirmək hüququna malik olmalıdır;
- İttiham tərəfinin öz müdafiəsini müvafiq şəkildə və birinci instansiya məhkəməsində arqumentlərin təqdim edilməsi üçün heç bir məhdudiyyət olmadan təşkil edə bilməsi və məhkəmə araşdırmasının nəticəsinə təsir göstərmək imkanına malik olması;
- Təqsirləndirilən şəxs praktik və effektiv müdafiə hüququna malikdir: vəkilin təyin edilməsi effektiv yardımı təmin etmir, çünki vəkilin özünə də müxtəlif səbəblərə, yaxud da öz vəzifələrindən yayınmasına görə bu yardımın verilməsindən imtina edilə bilər;
- Milli məhkəmədə təqsirləndirilən şəxsin maraqlarını təmsil edən vəkilin müvafiq müdafiəni təşkil etmək üçün kifayət qədər vaxtının və imkanlarının olmadığı müəyyən edilərsə, məhkəmə vəkilin öz vəzifələrini əlverişli şəraitdə yerinə yetirə bilməsi üçün tədbirlər görməlidir;
- Cinayət əməlini törətməkdə təqsirləndirilən hər bir şəxs araşdırma prosesində işin materialları ilə tanış olmaq imkanına malik olmalıdır;
- Təqsirləndirilən şəxsin həm ilkin araşdırma, həm də təkrar dinləmə zamanı məhkəmə zalında iştirak etmək hüququnun olması 6-cı maddənin əsas tələblərindən biridir;
- İttiham və müdafiə tərəflərinin öz yekun dəlillərini təqdim etmək imkanına malik olmaları. Bu, cinayət işi üzrə dinləmələrin mühüm aspektlərindən biridir. Bu, hər iki tərəfin iş üzrə öz şifahi izahatlarını, məhkəmə

---

²⁶ Bax yuxarıda

araşdırmasında irəli sürülmüş sübutları və nəticələrin dəyərləndirilməsi üzrə hüquqi arqumentləri təqdim edə biləcəkləri yeganə haldır;

- Müvafiq mövqelərin müdafiə olunması üçün, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı ilə bütün sübutların təqdim edilməsi;
- 6-cı maddəyə əsasən, polis bölməsində dindirmənin ilkin mərhələlərində vəkil xidmətindən istifadə etmək imkanının olması. Hətta, təqsirləndirilən şəxs həbsdə saxlanılan zaman susubsa və ya dindirilməyibsə belə, həbs olduğu andan etibarən onun hüquqi yardım almaq hüququnun məhdudlaşdırılması Konvensiyaya zidd ola bilər.
- təqsirləndirilən şəxs ifadələrin verilməsi zamanı və ya araşdırmanın sonrakı mərhələsində ona qarşı ifadə verən şəxsə etiraz etmək və ya onu sorğu-sual etmək imkanına malik olmalıdır;
- təqsirləndirilən şəxsə qarşı ifadə verən şahidlərin məhkəməyə nə üçün gəlmədiklərinə dair tutarlı əsaslar göstərməlidir. Sübut edilməlidir ki, məhkəmə onların iclasa gəlməsi üçün müvafiq tədbirlər görmüşdür, yaxud da araşdırmanın erkən mərhələlərində şahidlərin ifadələrinin ədalətli şəkildə qiymətləndirilməsi üçün yetərli faktorlar mövcud olmuşdur;
- müdafiə hüquqlarının 6-cı maddənin tələblərinə zidd olaraq məhdudlaşdırılması (əgər ittiham müstəsna və ya həlledici olaraq şahidlərin ifadələrinə əsaslanırsa və təqsirləndirilən şəxs istintaq və ya məhkəmədə həmin şahidləri sorğu-sual etmək və ya onlardan izahat almaq imkanına malik olmayıbsa). Bu, tutarlı sübutların olduğu vəziyyətə də şamil olunur;
- məhkəmə ittiham tərəfinin hazırladığı və lentə aldığı şahid ifadəsinə deyil, dinləmə zamanı verilən şahid ifadəsinə diqqət yetirməlidir (başqa sübutların axtarılması üçün tutarlı səbəblərin olmadığı hallar istisna edilməklə);
- sübutların keyfiyyəti və sübutların əldə edildiyi şəraitin şübhə doğurub-doğurmaması nəzərə alınmalıdır;
- 3-cü maddəyə zidd olaraq əldə edilən istənilən sübutun etibarsız olması;
- təqsirləndirilən şəxsin sübutların həqiqiliyini mübahisələndirmək və ya onların istifadəsinə etiraz etmək imkanına malik olması;
- 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsasən, hakim tərəfindən qəbul edilən qərarın əsaslandırılmasının tələb olunması (baxmayaraq ki, bu, hər bir dəlilə dair geniş izahat verilməsi tələbini nəzərdə tutmur);
- ilkin məhkəmə araşdırmasında mövcud olmuş nöqsanların apellyasiya məhkəməsi tərəfindən aradan qaldırılması ilə araşdırmanın ədalətli sayılması.

Təqsirsizlik prezumpsiyası ilə əlaqədar məsələdə hüquqi müdafiənin aşağıdakı mümkün vasitələri müzakirə oluna bilər:

- prokurorların bəyanatı — sonrakı məhkəmə nəzarəti;
- əlavə pozuntu halları ilə müşayiət olunan bəyanatlar araşdırmanın təhlükəsizliyinə ziyan vura bilər. Əgər bu kimi əlavə pozuntu halları məhkəmə nəzarətinin effektivliyini şübhə altına qoyarsa, işin icraatı yenidən həyata keçirilə bilər. Hakim belə bir qənaətə gələ bilər ki, məhkəmə araşdırmasında təqsirsizlik prezumpsiyası pozulmuşdur. Hakim həmçinin,

Avropa Şurası “Azərbaycanda ədliyyə islahatlarına dair təşəbbüslərə dəstək” layihəsi (2017-2019)

vəziyyətin düzəldilməsi üçün tədbir görə və ya müdaxilənin sona çatdırılması üçün bəyanat çap edə bilər.

- hakimin bəyanatı - iş üzrə icraatın yenilənməsi.

ƏLAVƏ 2: AİHM-in qərarlarının icrası kontekstində üzv dövlətlər tərəfindən qəbul edilmiş cinayət ədliyyəsi islahatlarının nümunələri

	İş	Əsas pozuntu(lar)	Qəbul edilmiş əsas ümumi tədbirlər
	2 və 3-cü maddələr		
1	<i>Ramsahai və başqaları Niderlanda qarşı</i> Ərizə № 52391/99 Qərar 15.05.2007-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2010)178	Ərizəçilərin, müvafiq olaraq, oğlu və nəvəsi olmuş Moravia Ramsahainin qətlinin halları ilə bağlı cavabdeh dövlətin səmərəli araşdırma aparmaq öhdəliyini yerinə yetirməməsi (2-ci maddənin prosessual pozuntusu). 19.07.1998-ci ildə qurban tapançanı çıxarıb hadisə yerindəki iki polis əməkdaşına tərəf tuşladıqdan sonra polis əməkdaşı atəş açaraq onu qətlə yetirmişdi.	Amsterdamın Apellyasiya Məhkəməsinin 2004-cü il tarixli qərarından sonra Dövlət Cinayət İstintaqı İdarəsinin xidməti vəzifələr sistemi idarə əməkdaşlarının hadisə yerinə cəld gəlməsini təmin etmək üçün təkmilləşdirildi. Nəticədə bu gün Dövlət Cinayət İstintaqı İdarəsinin əməkdaşları hadisə barədə məlumat verildikdən sonra hadisə yerinə orta hesabla onun baş verməsindən bir saat və ya saat yarım sonra gəlib çatırlar. 2006-cı ildə Baş prokurorluq polis əməkdaşı tərəfindən güc tətbiq edildiyi təqdirdə tədbir görülməsi üçün yeni Təlimat qəbul etdi. Bu Təlimat polis səlahiyyətləri verilmiş bütün məsul şəxslərə tətbiq edilir və Konvensiyanın 2-ci və 3-cü maddələrinin pozulduğunun iddia edildiyi bütün situasiyaları əhatə edir. Təlimatın şamil olunduğu hadisə baş verdikdə, Dövlət Cinayət İstintaqı İdarəsi tərəfindən araşdırma aparılır. Regional polis qüvvələri hadisə barədə dərhal İdarəyə məlumat verməlidirlər. İdarənin növbətçi polis əməkdaşı mümkün qədər tez bir zamanda hadisə yerinə yollanmalıdır. Yerli polis zəruri olan bütün təcili tədbirləri görməli, məsələn, müvafiq ərazini əhatəyə alıb bağlamalı, hər hansı zərərçəkən varsa onun qayğısına qalmalı və hər hansı şahidlərin adlarını qeyd etməlidir. Onlar özləri heç bir araşdırma aparmırlar, yalnız onların müdaxiləsi qaçılmaz olduğu təqdirdə zəruri olan

			dərəcədə müəyyən istintaq hərəkətlərini həyata keçirirlər. İdarə tərəfindən həyata keçirilə bilməyən bütün araşdırmalar müvafiq regional polis orqanının Daxili Araşdırmalar Bürosu və ya yaxınlıqdakı polis qüvvələrinin üzvləri tərəfindən aparılır.
2	<i>Korsakov Moldovaya qarşı tipli işlər qrupu</i> Ərizə № 18944/02 Qərar 04.07.2006-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)463	Əsas etibarlı ilə polisin nəzarətində olan şəxslərin qəddar rəftara və işgəncələrə məruz qalması və bununla bağlı səmərəli araşdırma aparılmaması (2-ci və 3-cü maddələrin pozuntuları).	<u><i>Əsas qanunvericilik islahatları qəbul edildi:</i></u> 2012-ci ildə dəyişikliklər edilmiş CPM-ə əsasən, qəddar rəftar və işgəncə ilə bağlı rəsmi araşdırma bu barədə xəbər verildikdən dərhal sonra başlanmalıdır; müəyyən istintaq tədbirləri (hadisə yerində axtarışlar, sübutların götürülməsi, tibbi müayinələr, bədəndə axtarış) hətta cinayət istintaqının başlanması barədə rəsmi qərar olmadan dərhal həyata keçirilir; işgəncə ilə əlaqədar işlərdə sübut etmə yükünün subyektə dəyişib (belə ki, indi sübut etmə yükü şəxsi həbsə almış orqanın üzərinə düşür); qəddar rəftar və ya işgəncənin baş verməsi şübhəsinin olduğu hallarda mütləq qaydada tibbi müayinə nəzərdə tutulur. Həmçinin Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilərək qəddar rəftar və işgəncələrə aid hallarda müddətin ötürülməsi səbəbindən cinayət işi başlanmasını istisna edən norma aradan qaldırılıb. <u><i>Əsas institusional islahatlar (2016):</i></u> - Baş prokurorluğun İşgəncələrə qarşı mübarizə bölməsi mürəkkəb işlərdə araşdırmaları həyata keçirir, ərazi prokurorluq orqanları tərəfindən aparılan araşdırmalara nəzarət edir, şikayətləri nəzərdən keçirir və tabeliyindəki bütün prokurorlara qəddar rəftar və işgəncə hallarının araşdırılmasına aid məsələlərlə bağlı göstərişlər verir; - Mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə üzrə və xüsusi işlər üzrə ixtisaslaşan, qəddar rəftar və işgəncə hallarının araşdırılması üzrə müstəsna səlahiyyətə malik olan prokurorluq orqanı yaradılıb; - istintaqın zəruri müstəqilliyini və qərəzsizliyini təmin etmək üçün bu ixtisaslaşmış prokurorluq orqanının və Kişinyov prokurorluğunun nəzdində işgəncələrə qarşı mübarizə bölmələri yaradılıb. İşgəncələrə qarşı mübarizə bölmələrinin prokurorları

		yalnız bu tip işlərə cəlb edilir və polislə və ya digər hüquq-mühafizə orqanları ilə aparılan birləşmiş işlərdə hər hansı digər vəzifə daşıyırlar.	
3	Tsintsabadze Gürcüstana qarşı tipli işlər qrupu Ərizə № 35403/06 Qərar 18.03.2011-ci ildə qüvvəyə minib İcranın vəziyyəti	Dövlət nümayəndələrinin (hüquq-mühafizə orqanlarının – Daxili İşlər Nazirliyinin Konstitusiyaya təhlükəsizliyi idarəsinin, İslah Müəssisələri Nazirliyinin, Ədliyyə Nazirliyinin, Dövlət Prokurorluğunun əməkdaşlarının) hərəkətləri və ya səhlənkarlığı səbəbindən, yaxud hərəkətləri və ya səhlənkarlığı ilə əlaqədar yaşamaq hüququnun və işgəncəyə məruz qalmamaq hüququnun pozulması ilə bağlı iddialar üzrə səmərəli araşdırma aparılmaması (2-ci və 3-cü maddələrin pozuntuları).	- Konstitusiyaya dəyişikliyi (2018) Baş prokurorun müstəqilliyini artırdı, indi o, parlament tərəfindən 6 il müddətinə seçilir, yalnız parlamentə hesabat verir və artıq icra hakimiyyətinin tərkib hissəsi deyil; - hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən törədilən işgəncə, ləyaqəti alçaldan və ya qeyri-insani rəftar cinayətlərini və bəzi digər cinayətləri araşdırmaq üçün Dövlət Müfəttişi Xidmətinin (1 iyul 2019-cu ildən) yaradılması. Müfəttiş hərtərəfli seçkiöncəsi prosedur vasitəsilə parlament tərəfindən altı il müddətinə seçilir. O, güclü müstəqillik təminatlarına malikdir və yalnız parlamentə hesabat verir. Araşdırmalara prosessual rəhbərliyi və nəzarəti Baş prokurorluq həyata keçirəcək, gizli araşdırmalara isə Ali Məhkəmənin hakim nəzarət edəcək; - məhkəmələrin sədrlərinin qərəzsizliyini təmin etmək üçün işlər elektron sistem vasitəsilə hakimlər arasında təsadüfi seçim qaydasında bölüşdürülür; - icraat zamanı qurbanların və şahidlərin maraqlarını dəstəkləmək və qorumaq üçün Qurbanlar və şahidlərlə əlaqədar koordinator xidmətinin yaradılması.
4	Xaylo Ukraynaya qarşı tipli işlər qrupu Ərizə № 39964/02 Qərar 13.02.2009-cu ildə qüvvəyə minib	Digər səbəblərlə yanaşı, yol-nəqliyyat qəzaları, fiziki şəxslərin qanunsuz hərəkətləri səbəbindən və ya naməlum qalan səbəblərdən ərizəçilərin qohumlarının ölməsi ilə bağlı səmərəli araşdırma aparılmaması (2-ci maddənin prosessual	<u>Əsas qanunverici və institusional islahatlar qəbul edildi:</u> - indi cinayət hüquq pozuntusu barədə məlumat verildikdən və qeydə alındıqdan sonra müstəntiqlər qanunla 24 saat ərzində cinayət istintaqına başlamağa borcludurlar; - qüvvədə olan qanunvericilikdə cinayət işi başlanması, işin materiallarının göndərilməsi və istintaqın yekunlaşması üçün daha qısa müddət nəzərdə tutulur; - qurbanların (zərərçəkənlərin) prosedurlara qatılması və səmərəli iştirakı üçün daha yaxşı təminatlar nəzərdə tutulur, belə ki, qurbanın statusuna, hüquq və vəzifələrinə və məhkəməyəqədər araşdırma mərhələsində işin materialları ilə tanış olmasına aid

	İcranın vəziyyəti	pozuntuları).	qanunvericilik normalarında dəyişikliklər edilib; - araşdırmaların müstəqilliyini və qərəzsizliyini artırmaq üçün müxtəlif məhkəməyəqədər araşdırma orqanları arasında dəqiq fərqlər mövcuddur; - sübutların qorunması və keyfiyyəti ilə bağlı tədbirlər; prokurorların cinayət işləri üzrə təlimatlarına müstəntiqlər tərəfindən riayət edilməsinin təmin edilməsi; və proses iştirakçılarının məhkəmə araşdırmasında iştirakının təmin edilməsi üçün tədbirlər yeni CPM-də və müvafiq qurumlara ünvanlanan xüsusi təlimatlarda öz əksini tapıb.
5	<i>Kraulaidis Litvaya qarşı</i> Ərizə № 76805/11+ Qərar 08.02.2017-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)290	Fiziki şəxslər arasındakı münasibətlərə aid işlərdə məhkəməyəqədər araşdırmaların səmərəsizliyi (3-cü maddənin prosessual pozuntuları).	2010-cu ildə CPM-də edilmiş dəyişikliklərə əsasən, məhkəməyəqədər araşdırma mümkün qədər qısa müddət ərzində aparılmalı və aşağıdakıları müddətlərdən uzun sürməməlidir: a) cinayət əməli araşdırıldığı halda üç aydan; b) az ağır cinayət araşdırıldığı halda altı aydan; c) ağır və xüsusilə ağır cinayət əməli araşdırıldığı halda doqquz aydan. 2017-ci ildə qəddar rəftar iddiaları ilə bağlı ilkin araşdırmanın səmərəli və operativ şəkildə aparılması üçün təlimat və tövsiyələrdə dəyişikliklər edildi: prokuror qanunla müəyyən edilmiş müddətdə zəruri qərarları qəbul etməlidir. Gecikmə və ya hərəkətsizlik baş verdiyi halda Baş prokuror zəruri prosessual qərarlar qəbul etmək hüququna malikdir. Baş prokuror həmçinin ilkin təhqiqatın aparılmasından imtinanın əsaslılığına və qanuniliyinə nəzarət edir. Prokurorlar üçün təlim sessiyaları təşkil edilib.
6	<i>Xolodenko Latviyaya qarşı</i> və altı digər iş Ərizə № 17215/07+	Ərizəçinin tutulması və həbsdə saxlanması zamanı polis tərəfindən qəddar rəftara məruz qalması və bununla bağlı səmərəli araşdırma aparılmaması (3-cü maddənin substantiv və	<i>Polis tərəfindən törədilən qəddar rəftarın qarşısının alınması:</i> Nizam-intizamın və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, polislər tərəfindən törədilən hüquq pozuntularına qarşı qabaqlayıcı tədbirlərin təhlil edilməsi, planlaşdırılması, koordinasiyası və həyata keçirilməsi məqsədilə 2015-ci ildə Daxili Nəzarət Bürosunun yaradılması.

Qərar 04.11.2013-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)382	prosessual pozuntuları).	<u>Cinayət araşdırmalarının müstəqilliyi</u>: Araşdırmaların ümumi çevikliyinin artırılması, cinayətlərə operativ ilkin reaksiyanın təmin edilməsi və prosessual istintaq tədbirlərinin görülməsi üçün təşkilati baxımdan Daxili İşlər Nazirliyinin nəzarəti altında olan, ayrıca büdcəsi olan, paytaxtda ayrıca binası olan və bütün əsas regionlarda ayrıca bölmələri olan Daxili Təhlükəsizlik Bürosunun yaradılması (2015). Hadisədən dərhal sonra Büro hadisənin olduğu yerdən videoyazıları, habelə zəruri telefon danışqlarının audiyozalarını əldə edir. Onun nümayəndələri dərhal hadisə yerinə gedir və qurbanlardan, hadisə yerinə cəlb olunmuş polis əməkdaşlarından, şahidlərdən və ekspertlərdən ifadələr alırlar. Büro səlahiyyətli şəxslər tərəfindən güc tətbiq edildiyi hər bir halı ətraflı araşdırır və güc tətbiqinin zəruriliyini və mütənasibliyini qiymətləndirir. Yəni <u>təhqiqat</u> çərçivəsində Büro güc tətbiqi ilə bağlı xidməti hesabatları nəzərdən keçirir, güc tətbiq etmiş səlahiyyətli şəxslər həmin hesabatları hadisədən dərhal sonra ona təqdim etməlidirlər. Həmçinin belə təhqiqatlar səlahiyyətli şəxslər tərəfindən güc tətbiq edildiyi barədə qurbanın şikayəti alındıqda və ya Büro bu cür məlumatları digər təşkilatlardan və ya şəxslərdən aldıqda aparılır. Təhqiqatdan sonra Büro zəruri hallarda cinayət prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq cinayət prosesinə başlayır. Cinayət prosesi çərçivəsində Büro səlahiyyətli şəxslərə qarşı işdə toplanmış sübutlar kontekstində təhqiqat materiallarını (şahid ifadələri, hadisə yerinin müayinəsi barədə hesabat, video və audiyozularla bağlı hesabatlar, ekspert rəyləri) qiymətləndirir. Həm sübutları, həm də xidməti hesabatı nəzərə almaqla Büro müvafiq situasiyada güc tətbiqinin zəruriliyi və mütənasibliyi barədə bu və ya digər nəticəyə gəlir. <u>Prokuror nəzarətinin yaxşılaşdırılması</u>: 2010-cu ildə Baş prokuror səlahiyyətli şəxslər tərəfindən törədildiyi iddia edilən cinayət əməllərinə dair araşdırmalar üzərində prokuror nəzarətinin gücləndirilməsini nəzərdə tutan və bu tapşırığı prioritet kimi müəyyən edən əmr qəbul etdi.

7	<i>Kmetti Macarıstana qarşı</i> və bir digər iş Ərizə № 57967/00 Qərar 16.03.2004-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2011)297	Ərizəçinin polis tərəfindən qəddar rəftara məruz qaldığı barədə iddiası ilə bağlı səmərəli araşdırma aparılmaması (3-cü maddənin pozuntuları).	2003-cü il tarixli CPM-ə əsasən, prokuror cinayət törətdiyi iddia edilən şəxs barəsində cinayət təqibinə başlamadan imtina etdikdə qurbanlar (zərərçəkənlər) məhkəməyə müraciət edə bilirlər; prokurorun istintaqa xitam vermək qərarına qarşı şikayət üzrə çıxarılan istənilən qərarla həmin qərarın faktiki səbəbləri göstərilməlidir; xüsusi ittiham qaydasında verilmiş ərizəni rədd edən məhkəmə qərarında həmin qərarın faktiki səbəbləri qeyd edilməlidir. Bu səbəblər arasında həmçinin tərəflərin təqdim etdiyi faktlar və arqumentlər göstərilməlidir. Baş prokurorluq məhkəmə qərarının surətini təlimat məktubu (sirkulyar) ilə birlikdə bütün prokurorlara göndərərək onların diqqətini polis əməkdaşları tərəfindən törədildiyi iddia edilən qəddar rəftar halları ilə bağlı səmərəli və hərtərəfli araşdırma aparmaq öhdəliyinə cəlb edir. Sirkulyarda qeyd edilir ki, qəddar rəftar barədə iddialardan sonra başlanmış cinayət araşdırmalarına yalnız o halda xitam verilə bilər ki, törədildiyi iddia edilən cinayətin əslində törədilmədiyinə heç bir şübhə qalmasın. Bundan əlavə, sirkulyarda göstərilir ki, bu şərt əməl edilmədən istintaqa xitam verildikdə maraqlı tərəflər cinayət məsuliyyəti məsələsinin həll edilməsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilirlər.
8	<i>Aksoy Türkiyəyə qarşı tipli işlər qrupu</i> Ərizə № 21987/93 Qərar 18.12.1996-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2019)51	Təhlükəsizlik qüvvələrinin üzvləri tərəfindən ərizəçilərin yaxın qohumlarının qətlə yetirilməsi; ərizəçilərin yaxın qohumlarının yaşamaq hüququnun qorunmaması; qəddar rəftar törədilməsi; və ərizəçilərin şikayətləri ilə bağlı səmərəli daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin olmaması (2-ci və 3-cü maddələrin pozuntuları).	<u><i>Hakimiyyət orqanları tərəfindən geniş islahatlar qəbul edilib (əlavə təfəsilatlar üçün bax: DH-DD(2019)155)</i></u> - Konvensiya tələblərinin ölkə ərazisində birbaşa tətbiq edilməsi qərara alınıb; - Konstitusiyaya Məhkəməsinə fərdi müraciət hüququ müəyyən edilib; - işgəncə və qəddar rəftar cinayətlərinin araşdırılması və təqsirkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün hər hansı müddət məhdudiyyəti ya və inzibati icazə tələbi aradan qaldırılıb; - polis tərəfindən həbsdə saxlanılanların prosessual təminatları təkmilləşdirilib, həmçinin vəkillə görüşmək hüququ da buraya daxildir; - həbsdə saxlanmanın müddətləri və qaydaları Konvensiya (İHAK) standartlarına

		uyğunlaşdırılıb; - təhlükəsizlik qüvvələrinin üzvləri, hakimlər və prokurorlar üçün peşə hazırlığının artırılması üzrə təlimlər keçirilib.
9	<i>İribarren Pinilyos İspaniyaya qarşı</i> Ərizə № 36777/03 Qərar 08.04.2009-cu ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2011)266	Nümayiş zamanı ərizəçinin qəddar rəftara məruz qalması (iğtişaslara qarşı mübarizə üzrə polis əməkdaşları tərəfindən yaxın məsafədən atılmış tüstü qumbarası ona ciddi xəsarət yetirib) və bununla bağlı səmərəli araşdırma aparılmaması (3-cü maddənin pozuntusu). İspaniya Konstitusiyaya Məhkəməsi polis əməkdaşlarının törətdiyi qəddar rəftar barəsində şikayətlərə dair işlərdə hərtərəfli araşdırma aparılmasının zəruriliyini nəzərdə tutan AİHM-in presedent hüququnu qəbul edib. O, 2008-ci ildə qəddar rəftar halları ilə bağlı araşdırma aparılmasına dair öz presedent hüququnun dairəsini genişləndirib və ona aydınlıq gətirib. Konstitusiyaya Məhkəməsinin əsas hüquqlarla bağlı presedent hüququ bütün hakimlər və məhkəmələr üçün məcburi qüvvəyə malikdir ("İspaniya məhkəmələri haqqında" qanunun 5.1 və 7.2-ci maddələri).
10	<i>Yasar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı</i> və üç digər iş Ərizə № 69908/01 Qərar 15.05.2007-ci ildə qüvvəyə minib	"Dövlət ittihamı haqqında" qanuna (2007) uyğun olaraq, prokurorlar şikayət verildikdən sonra 30 gün ərzində şikayət üzrə prosesual hərəkətlər etməlidirlər. Yeni CPM-ə (2010) əsasən, prokurorlar cinayət barədə şikayət ərizəsi verildikdən sonra üç ay ərzində qərar qəbul etməyə borcludurlar. Prokuror bunu etmədiyi halda şikayətçiyə və yuxarı prokurora bu barədə məlumat verməlidir. Cinayət barədə şikayət ərizəsi üzrə qərar xüsusi icraat qaydasında cinayət ittihamı irəli sürüldükdən sonra üç ay ərzində müvafiq şəxsə təqdim edilir, əgər bu baş verməzsə, prokuror yuxarı prokurora bunun səbəbləri barədə məlumat verməlidir.

Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)72		2013-cü ildə Baş prokuror tərəfindən prokurorlara məcburi qüvvəyə malik belə bir təlimat verildi ki, dövlət nümayəndələri tərəfindən törədildiyi iddia edilən qəddar rəftar halları barədə ona məlumat versinlər.
5-ci maddə		
1 1 <i>Çebotar Moldovaya qarşı</i> və iki digər iş Ərizə № 35615/06+ Qərar 13.02.2008-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2016)147 <i>Muşuk Moldovaya qarşı</i> və dörd digər iş	Cinayət törətdikləri barədə əsaslı şübhə olmadan ərizəçilərin cinayət araşdırması və inzibati araşdırma çərçivəsində tutulması və barələrində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi (5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu); 5-ci maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci maddənin pozuntusu (<i>Cebotarin işi</i>), cinayət prosesinin və tutma və həbs tədbirlərinin əslində digər ərizəçinin AİHM-ə verdiyi şikayət ərizəsinin icraatını davam etdirməsinə mane olmaq üçün ona təzyiq göstərmək məqsədi daşması; ərizəçinin həbsi üçün gətirilən əsasların yetərli olmaması (5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu).	<u><i>Qanunverici və institusional islahatlar qəbul edildi:</i></u> - 2008-ci ildə prokurorların intizam məsuliyyətinə cəlb olunması halları artmışdır; - 2013-cü ildə Konstitusiya Məhkəməsi bütün dövlət orqanlarının prokurorlar tərəfindən fərdi işlərə baxılmasına müdaxilə etmələrinə birmənalı qadağa qoydu; - 2015-ci ildə prokurorlar üçün yeni etik davranış qaydaları qəbul edildi. 2016-cı ildə CPM-in Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tələblərinə uyğunluğunu təmin etmək üçün CPM-də aşağıdakı əhəmiyyətli dəyişikliklər edildi: - "əsaslı şübhə" terminin anlayışı verildi və təlimat verildi ki, şəxsin 72 saatadək həbsdə saxlanıldığı bütün hallarda bu cür şübhə mövcud olmalıdır; - bu cür həbsin qanuniliyi məsələsindən məhkəməyə şikayət etmək imkanı nəzərdə tutuldu (əvvəllər belə həbsdən yalnız prokurora şikayət edilə bilərdi); - sadəcə şübhənin mövcud olması səbəbindən həbs qətimkan tədbiri barədə qərar qəbul edilməsinin mümkünlüyü aradan qaldırıldı, yəni indi bu cür həbs qərarı yalnız şübhəli şəxsə rəsmi ittiham irəli sürüldükdə və ya təqsirləndirilən şəxsə qarşı ittiham aktı təqdim edildikdə qəbul edilə bilər; - indi qanun həbs qətimkan tədbirinin tətbiqindən əvvəl bu tədbirin mütənəsibliyinin

	Ərizə № 42440/06+ Qərar 06.02.2008-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)227		qiymətləndirilməsini, o cümlədən əsaslı şübhənin mövcudluğunun yoxlanılmasını nəzərdə tutur; - prokurorların icra və qanunvericilik hakimiyyəti qarşısında müstəqilliyi gücləndirilib. 2018-ci ildə Baş Polis Müfəttişliyi polis tərəfindən tutma, müşayiət olunma və həbsdə saxlanma ilə bağlı "Standart əməliyyat prosedurlarını" qəbul etdi, bu sənəddə tutma zamanı Konvensiya standartlarına uyğun olaraq polis tərəfindən atılmalı addımlar ətraflı şəkildə təsvir edilir.
1 2	Labita İtaliyaya qarşı Ərizə № 26772/95 Qərar 06.04.2000-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2009)83	Ərizəçinin məhkəmə araşdırmasına qədər davamlı olaraq həbsdə saxlanması üçün əsaslı səbəbin olmaması və həbsdə saxlanmanın həddən artıq uzun (iki il yeddi ay) sürməsi (5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu); ərizəçi bəraət aldıqdan sonra səlahiyyətli əməkdaşın iş yerində olmaması səbəbindən ərizəçinin 12 saat həbsdə saxlanmasının qanunsuzluğu (5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu).	<u>5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu:</u> 1995-ci ildə CPM-də dəyişiklik edilib: məhkəməyəqədər həbsə haqq qazandıran əsaslı səbəb daha mövcud olmadıqda həbsdə saxlamanın rəsmən qüvvədən düşməsi nəzərdə tutulub. Məhkəməyəqədər həbsdə qalmanın müddəti cəza təyin edilərkən nəzərə alınmalıdır. Bundan əlavə, CPM-də müəyyən hallarda məhkəməyəqədər həbsdə saxlamanın maksimum müddəti nəzərdə tutulub. <u>5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu:</u> Ədliyyə Nazirliyinin penitensiar administrasiyasının departamenti 1999-cu ildə həbsxana rəislərinə və penitensiar administrasiyanın regional müfəttişlərinə ünvanladığı təlimat məktubunda (sirkulyarda) xatırladı ki, cəza müddəti bitmiş məbusların dərhal azad edilməsi hər gün sutkanın 24 saati ərzində təmin edilməlidir. Bu məqsəd üçün həbsxanalarda riayət edilməli prosedurlar barədə dəqiq və ardıcıl müddəalar sirkulyarda öz əksini tapdı.
1 3	Lutsenko Ukraynaya qarşı	Cinayət prosesi kontekstində qanunsuz olaraq həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbs	Həm məhkəmə, həm də prokurorluq orqanlarında davamlı şəkildə əhəmiyyətli islahatlar aparılır ki, onların da məqsədi siyasi təsirlərdən və ya digər əsassız təsirlərdən məhkəmə hakimiyyətinin müdafiəsini (təfsilatlar üçün bax: DH-

	Ərizə № 6492/11 Qərar 19.11.2012-ci ildə qüvvəyə minib Timošenko Ukraynaya qarşı Ərizə № 49872/11 Qərar 30.07.2013-cü ildə qüvvəyə minib İcranın vəziyyəti	tədbirindən 5-ci maddədə göstərilən məqsədlərdən fərqli olan məqsədlər üçün istifadə edilməsi; həbsin qanuniliyinin məhkəmə tərəfindən yoxlanılmasının əhatə dairəsinin və xarakterinin qeyri-adekvat olması; kompensasiya almaq üçün faktiki imkanın mövcud olmaması (5-ci maddənin 1, 4 və 5-ci bəndlərinin və 5-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci maddənin pozuntuları).	DD(2017)82) və Baş Prokurorluğun müstəqilliyini aşağıdakıların vasitəsilə gücləndirməkdən ibarətdir: - prokurorların ümumi nəzarət səlahiyyətini ləğv edən və sui-istifadə və korrupsiya hallarının azaldılmasına yönələn 2016-cı il tarixli Konstitusiya dəyişikliklərinin qəbulu; - 2014-cü ildə "Prokurorluq haqqında" yeni qanunun qəbul edilməsi; - "Məhkəmə hakimiyyətində və əlaqədar hüquq institutlarında 2015-2020-ci illər üçün islahatların aparılması strategiyası haqqında" Prezident fərmanının qəbul edilməsi.
1 4	Nikolova Bolqarıstana qarşı (№ 2) Ərizə № 40896/98 Qərar 30.12.2004-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2012)167	Məhkəməyəqədər həbsdə saxlanma və daha sonra ev dustaqlığında saxlanma müddətinin həddən artıq uzun sürməsi; ev dustaqlığının qanuniliyinin yoxlanılması üçün səmərəli məhkəmə nəzarətinin olmaması və ərizəçiyə qarşı cinayət prosesinin həddən artıq uzun sürərək ağılabatan müddət həddini aşması (5-ci maddənin 3-cü və 4-cü bəndlərinin pozuntuları).	<u>Ev dustaqlığının qanuniliyinin yoxlanılması üçün səmərəli məhkəmə nəzarətinin olmaması:</u> CPM-də dəyişikliklər edilib və bu tədbir üzərində hərtərəfli ilkin və sonrakı məhkəmə nəzarəti nəzərdə tutulub. <u>Ev dustaqlığının həddən artıq uzun sürməsi:</u> məhkəmə qərarları səlahiyyətli məhkəmələrə izahedici qeydlərlə birlikdə göndərilir və bu qeydlərdə bu cür tədbirlərin müddəti və onların tətbiqinin əsaslandırılması ilə bağlı AİHM-in tələbləri həmin məhkəmələrin diqqətinə çatdırılır.
1	İmre Macarıstana	Ərizəçilərin azadlıqdan məhrum	2006-cı il tarixli CPM-ə uyğun olaraq, daxili məhkəmələr həbs qətimkan tədbirindən

5	qarşı və üç digər iş Ərizə № 53129/99 Qərar 02.03.2004-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2011)222	edilməsini əsaslandırın yetərli səbəblər olmadan həbsdə saxlanmaları (5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu).	yalnız ən son vasitə kimi istifadə edə bilirlər və bu zaman mütənasiblik prinsipini nəzərə almalıdırlar. Daxili məhkəmələr qərarlarının səbəblərini ətraflı şəkildə göstərməlidirlər. Onlar həmçinin həbs qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılması barədə qərarlarının əsaslandığı faktları çox ciddi şəkildə qiymətləndirməyə borcludurlar. Təqsirləndirilən şəxsin ədalət mühakiməsindən gizlənməsi riskinin mövcudluğu barədə nəticə daha yalnız onun ittiham edildiyi cinayətin ağırlıq dərəcəsi əsasında çıxarıla bilməz; daxili məhkəmələrin bərqərar olmuş praktikasına əsasən, belə riskin mövcudluğu ehtimallar əsasında deyil, konkret sübutlar əsasında müəyyənləşdirilməlidir.
1 6	Patsuriya Gürcüstan qarşı tipli işlər qrupu Ərizə № 30779/04+ Qərar 06.02.2008-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2011)105	Əsassız və yetərsiz səbəblərə görə həbsə alınma və davamlı olaraq həbsdə saxlanma; davamlı həbsə icazə verən etibarlı məhkəmə qərarının olmaması; həbs qətimkan tədbiri barədə qərar çıxarmış hakim tərəfindən həyata keçirilən nəzarətin ədalətsiz xarakter daşması və qanunsuz həbsə qarşı şikayətə "dərhal" reaksiya göstərilməməsi (5-ci maddənin 1(c), 3 və 4-cü bəndlərinin pozuntuları).	Köhnə (1998-ci il tarixli) CPM-də həbs qətimkan tədbirinin iki dövrü arasında fərq qoyulurdu: "istintaq yekunlaşana qədər", yəni səlahiyyətli prokurorluq orqanı tərəfindən iş araşdırıldığı müddətdə həbsdə saxlanılma və "məhkəmə araşdırması yekunlaşana qədər", yəni işə məhkəmədə baxıldığı müddətdə həbsdə saxlanılma. 2010-cu il tarixli yeni CPM-də bu məsələyə dair müddəa birmənalı olaraq ləğv edilib. Bundan əlavə, yeni CPM-ə əsasən: - şəxsin həbsindən sonra 48 saat ərzində prokuror hakimə həbs qətimkan tədbirinin qəbulu üçün əsaslandırılmış vəsatətlə müraciət etməlidir. Vəsatətdə şəxsin fərdi məlumatları, ittiham və bu ittihamın əsaslandığı hər hansı məlumat və ya sübutlar göstərilməlidir. Hakim bu vəsatətə 24 saat ərzində baxmalıdır. Tələb edilən tədbirin qəbulu məsələsinə mahiyyəti üzrə baxdıqdan və vəsatətin formal və prosessual əsaslarını nəzərdən keçirdikdən sonra hakim əsaslandırılmış qərar çıxarır. Hakim müvafiq səbəblərdən vəsatəti rədd edə və daha yüngül tədbir tətbiq edə bilər; - həbs qətimkan tədbiri yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, onun daşdığı məqsədlərə daha yüngül tədbir vasitəsilə nail olmaq mümkün olmasın;

			- həbs tədbiri ilə bağlı məhkəmə qərarlarından yalnız bir dəfə Apellyasiya Məhkəməsinin istintaq bölməsinə şikayət verilə bilər. Bu şikayət həbs barədə məhkəmə qərarının qəbulundan sonra 48 saat ərzində prokuror, təqsirləndirilən şəxs və ya onun nümayəndəsi tərəfindən verilə bilər. Məhkəmə şikayətə 72 saat müddətində baxmalıdır: o, şikayətin qəbul edilməyən olduğu barədə qəti qərar qəbul edir və bu zaman dinləmə keçirmir və yaxud şikayəti qəbul olunan elan edir və bu halda dinləmə keçirir.
1 7	<i>Şannon Latviyaya qarşı</i> Ərizə № 32214/03 Qərar 24.02.2010-cu ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2016)64	Həbs qətimkan tədbirinin müddətinin həddən artıq uzun sürdüyü barədə şikayətlərə regional məhkəmə tərəfindən dərhal baxılmaması; ərizəçinin davamlı olaraq həbsdə saxlanmasını əsaslandıran yetərli səbəblərin olmaması (5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozuntusu).	2005-ci il tarixli CPM-ə əsasən istintaq apararı hakim vəzifəsi təsis edilib, bu hakimin əsas vəzifəsi cinayət prosesinin məhkəməyəqədər araşdırma mərhələsində insan hüquqlarına əməl olunmasını təmin etməkdir. CPM-də həbsin maksimal prosesual müddətləri nəzərdə tutulur və onlara riayət edilməsi həm məhkəməyəqədər araşdırma mərhələsində, həm də məhkəmə araşdırması mərhələsində məcburidir. CPM-də məhkəməyəqədər həbs tədbiri üzərində məcburi dövrü məhkəmə nəzarəti nəzərdə tutulur və bir qayda olaraq, bu nəzarət istintaq apararı hakim tərəfindən hər iki aydan bir həyata keçirilir. Müvafiq şəxs təyin edilmiş qətimkan tədbirinə yenidən baxılması üçün istənilən vaxt istintaq apararı hakimə vəsatət verə bilər. CPM-də 2012-ci ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra birinci instansiya məhkəməsinin ittiham hökmü çıxarmasından sonra həbsin qanuniliyinə yenidən baxılmasına icazə verilir. Apellyasiya məhkəmələrinə səlahiyyət verilir ki, cinayət işinin materiallarının apellyasiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilməsindən sonra iki ay ərzində apellyasiya icraatına başlanılmayacağı gözlənilədiyi hallarda, yaxud apellyasiya icraatının təxirə salındığı və ya müvəqqəti dayandırıldığı hallarda həbsdə saxlanmanın davam etdirilməsinin zəruriliyini yoxlasınlar. Daxili məhkəmələr müvafiq olaraq özlərinin presedent hüququnu buna uyğunlaşdırmalıdır.
1 8	<i>Bednov Rusiyaya qarşı</i> və 12 digər iş	Ümumiyyətlə məhkəmə qərarı olmadan və ya əsaslandırılmış məhkəmə qərarı çıxarılmadan	Qanunvericilik islahatları və Konstitusiyaya Məhkəməsi ilə Ali Məhkəmənin qərarları vasitəsilə aşağıdakılar təmin edilib:

	Ərizə № 21153/02+ Qərar 01.09.2006-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2015)249	həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi; həbs qərarlarının müddətinin uzadılması üçün hər hansı müddət məhdudiyyətinin qoyulmaması; həbs tədbiri ilə bağlı dinləmələrin ərizəçilərin və onların vəkillərinin iştirakı olmadan keçirilməsi; həbs qətimkan tədbirinə dair qərarlardan verilən şikayətlərin araşdırılmaması (5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozuntusu).	- Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərinə uyğun olaraq həbs qətimkan tədbiri həmişə məhkəmə qərarı əsasında tətbiq edilir; - belə qərarlarda həm onların əsasları, həm də həbsin maksimal müddəti göstərilir; - dinləmələr ərizəçilərin və onların nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilir.
1 9	<i>Dəmirəl Türkiyəyə qarşı</i> və 195 digər iş Ərizə № 39324/98+ Qərar 28.04.2003-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2016)332	Struktur problemi səbəbindən Türkiyə cinayət ədliyyəsi sisteminin və qanunvericiliyin düzgün işləməməsi: həbs qətimkan tədbirinin müddətinin həddən artıq uzun sürməsi və daxili məhkəmələr tərəfindən həbs müddətinin uzadılması barədə qərarlarını əsaslandıran yetərli səbəblərin göstərilməməsi; həbs qətimkan tədbirinin qanuniliyi məsələsindən şikayət etmək üçün daxili hüquqi müdafiə vasitəsinin olmaması; qanunsuz həbs qətimkan tədbirinə görə kompensasiya almaq hüququnun olmaması (5-ci maddənin 3, 4 və	CPM-ə (2005) əsasən, həbsin səbəbləri göstərməli və həbs barədə qərar çıxaran hakim işin konkret halların baxımından alternativ tədbirlərin tətbiqinin mümkünsüzlüyünün hüquqi və faktiki əsaslarını göstərməlidir. 2012-ci ildə CPM-də edilmiş dəyişikliklərdən sonra məhkəmə tərəfindən iki ilədək azadlıqdan məhrum edilmə, habelə cərimə cəzasına səbəb olan hüquq pozuntuları ilə bağlı həbs qətimkan tədbiri seçilə bilməz. Həmçinin həbsə alternativ olan tədbirlərin dairəsi genişləndirilib. Cəza üçün nəzərdə tutulan maksimal müddətdən asılı olmayaraq bütün cinayətlərə münasibətdə alternativ tədbirlər tətbiq edilə bilər. Konstitusiya Məhkəməsi özünün presedent hüququnu AİHM-in standartlarına uyğunlaşdırıb. O, araşdırılan işin konkret hallarını və mürəkkəbliyini nəzərə almaqla həbs qətimkan tədbirinin müddətlərinə riayət edilməsini qiymətləndirir. 2013-cü ildə həbs qətimkan tədbiri barədə qərarlara yenidən baxılmasında çəkişmə prinsipinə riayət edilməsi və qanunsuz həbsə görə kompensasiya almaq hüququ müəyyən edilib.

		5-ci bəndlərinin pozuntuları).	
20	Harkmann Estoniyaya qarşı və bir digər iş Ərizə № 2192/03+ Qərar 11.10.2006-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2010)158	Ərizəçilərin həbs edildikdən sonra dərhal hakim yanına gətirilmək hüququnun pozulması (5-ci maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu); qanunsuz həbsə məruz qalmanın iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququnun olmaması (5-ci maddənin 5-ci bəndinin pozuntusu).	2004-cü il tarixli CPM-ə əsasən, istintaq apararı hakim ədalət mühakiməsindən gizlənen şəxs elan olunmuş şəxsin barəsində həbs orderi verə bilər. Bu halda həbsdən sonra ikinci gündən gec olmayaraq şəxs dindirilmək üçün istintaq apararı hakim yanına gətirilməlidir. Həbs üçün heç bir əsas olmadıqda həmin şəxs dərhal azad edilməlidir. "Dövlətin məsuliyyəti haqqında" qanunda edilmiş dəyişikliklərdə nəzərdə tutulur ki, AİHM konkret işdə Konvensiyanın pozulduğunu müəyyən etdiyi halda dövlət orqanının qanunsuz hərəkətlərindən zərər çəkmiş şəxs; artıq AİHM-in pozuntu baş verdiyini müəyyən etdiyi iş üzrə ərizəçilər; və həbsə alınması yeni CPM-ə əsasən və Estoniya qanunvericiliyinin tərkib hissəsinə çevrilmiş Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən qanunsuz sayılan şəxslər kompensasiya hüququna malikdirlər.
6-cı maddə			
21	İqval Kol İspaniyaya qarşı və 11 digər iş Ərizə № 37496/04 Qərar 10.06.2009-cu ildə qüvvəyə minib	Cinayət işinin həm faktiki, həm də hüquqi aspektləri barədə apellyasiya şikayətlərini həll edərkən apellyasiya məhkəmələri tərəfindən açıq dinləmə keçirilməməsi (6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu).	Apellyasiya məhkəmələrinin açıq dinləmə keçirməyin zəruri olub-olmadığını həll etmək səlahiyyətinə malik olmasından irəli gələn sistem probleminin həll edilməsi üçün Konstitusiya Məhkəməsi 2012-ci ildə özünün presedent hüququnda dəyişiklik etdi. Ali Məhkəmə bu dəyişikliyi özünün presedent hüququnda nəzərə aldı və bəraət hökmünün çıxarılması barədə müraciətlərin rədd edilməsinə dair qərarlar qəbul edərkən ikinci instansiya məhkəmələri tərəfindən açıq dinləmənin keçirilmədiyini hallara tətbiq etdi.

	Yekun qətnamə CM/ResDH(2017)69		2015-ci ildə cinayət prosesual qanununda dəyişiklik edilərək prosesual təminatlar gücləndirildi. Belə ki, apellyasiya məhkəməsi sübutların qiymətləndirilməsində səhv aşkar edərsə, birinci instansiya məhkəməsinin qərarını ləğv edir və iş üzrə sübutların yenidən nəzərdən keçirilməsi üçün işi yenidən baxılmağa göndərir və ya iş üzrə açıq dinləmə keçirilməsi barədə qərar qəbul edir.
2 2	<i>Erkapiç Xorvatiyaya qarşı</i> Ərizə № 51198/08 Qərar 05.07.2013-cü ildə qüvvəyə minib İcranın vəziyyəti	Ərizəçi ilə birlikdə təqsirləndirilən şəxsin polisə verdiyi, amma sonradan məhkəmə araşdırmasında geri götürdüyü etirafedici ifadələr əsasında ərizəçinin məhkum edilməsi səbəbindən və bu ifadələrin polis tərəfindən tətbiq edilmiş təzyiqlə nəticəsində alındığına və polis tərəfindən onlara təyin edilmiş vəkillərin dindirmədə iştirak etmədiyinə dair onların iddialarının məhkəmə tərəfindən lazımı qaydada araşdırılmaması ucbatından ərizəçinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozulması (6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu).	Cinayət prosesində sübutların qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar olan bu iş üzrə AİHM-in gəldiyi qənaətləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsi 2013-cü ilin aprelində özünün presedent hüququnda dəyişikliklər etdi (həmçinin 2016-cı ildə yekunlaşmış bu işə bax: <i>Ajdariç Xorvatiyaya qarşı</i>, CM/ResDH(2016)38). Artıq daxili məhkəmələr cinayət prosesində sübutlar təqdim edilərkən və qiymətləndirilərkən bu prinsipləri tətbiq etməyə borcludurlar. 2014 və 2015-ci illərdə Ali Məhkəmə eyni əsasları rəhbər tutdu. O qərara aldı ki, şübhəli şəxsi məhkum edərkən daxili məhkəmələr yalnız iş üzrə əldə edilmiş etibarlılığı və dəqiqliyi heç bir şübhə doğurmayan sübutlara əsaslanmalıdırlar. Davam edən cinayət prosesində şahid əvvəlki ifadələrini dəyişdiyi təqdirdə birinci instansiya məhkəməsi həmin ifadələri lazımı qaydada araşdırmalı və qiymətləndirməlidir.
2 3	<i>Salduz Türkiyəyə qarşı</i>	Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun aşağıdakı faktlardan irəli gələn pozuntuları: araşdırılan dövrdə qüvvədə olan qanuna əsasən Dövlət	Dövlət Təhlükəsizliyi Məhkəməsinin səlahiyyətinə aid olan icraatda təqsirləndirilən şəxsin vəkillə görüşmək hüququna qoyulan məhdudiyətlər 2003-cü ildə aradan qaldırıldı; 2005-ci ildə yeni CPM qüvvəyə mindi, nəticədə hər bir kəsə polis tərəfindən həbsə

	Ərizə № 36391/02 Qərar 27.11.2008-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)219	Təhlükəsizliyi Məhkəmələrinin səlahiyyətlərinə aid cinayətləri törətməkdə təqsirləndirilən şəxslər olaraq ərizəçilər polis bölmələrində dindirilərkən vəkillə görüşmələrinə icazə verməkdən sistemətlə olaraq imtina edilib və onların bu şəraitdə verdiyi ifadələr sonradan məhkəmə prosesində sübut kimi qəbul edilib (6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 3(c) bəndinin pozuntuları).	alındığı andan etibarən vəkillə görüşmək hüququ verilib və yetkinlik yaşına çatmayanlara və maksimal müddəti ən azı beş il olan azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırılma biləcək cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxslərə vəkilin mütləq qaydada təyin edilməsi nəzərdə tutulub; 2016-cı ildə CPM-də əlavə dəyişikliklər edilərək nəzərdə tutuldu ki, konkret olaraq sadalanan müəyyən cinayətlərə, o cümlədən milli təhlükəsizlik, terrorizm və mütəşəkkil narkotik qaçaqmalçılığı ilə əlaqədar olan cinayətlərə aid işlərdə polis tərəfindən həbsdə alınmış şəxsin vəkillə görüşmək hüququ həbsdə saxlanıldığı ilk 24 saat ərzində məhdudlaşdırıla bilər, amma bu müddətdə vəkillə görüşməsinə icazə verilməyən şübhəli şəxslər dindirilə bilməz və beləliklə vəkilin yardımından istifadə edə bilmədikləri müddətdə verdikləri ifadələrin onlara qarşı sübut qismində istifadə edilməsi ehtimalı mövcud deyil.
2 4	Romenski Rusiyaya qarşı Ərizə № 22875/02 Qərar 13.09.2013-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2017)280	Təqsirləndirilən şəxsin məhkum edilməsindən əvvəl çıxardığı qərarda onu "təqsirkar" adlandıran daxili məhkəmənin qərəzsiz olmaması və birinci instansiya məhkəməsinin qərəzliliyi barədə ərizəçinin şikayətinə apellyasiya məhkəməsi tərəfindən baxılmaması və onun bütün "prosessual" şikayətlərinin bütövlükdə əsassız sayılaraq rədd edilməsi (6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu).	Məhkəmələrin qərəzsizlik tələbinə riayət etmələrinin yoxlanılması kontekstində 2002-ci ildə Konstitusiyanın 49-cu maddəsinin tətbiqini təmin etmək üçün hazırkı CPM-ə təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi daxil edildi. İHAK-ın Rusiya məhkəmələri tərəfindən tətbiqinə dair Ali Məhkəmənin Plenumunun 2013-cü ildə çıxardığı qərarda aydınlıq gətirildi ki, cinayət prosesi ittiham hökmünün çıxarılması ilə nəticələnməyə qədər şəxsin təqsirkar olduğunu bildiren ifadələr işlətmək qəbul edilməzdir. Hakimlərin intizam məsuliyyəti kontekstində təqsirsizlik prezumpsiyasının vacibliyi "Hakimlərin etik davranış qaydaları"nda vurğulandı.
2 5	Giyuri Fransaya qarşı		Fransa Araşdırılan dövrdə qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin hakimləri birinci instansiya məhkəməsində ifadə verməyən ittiham

Ərizə № 62236/00 Qərar 22.09.2006-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH (2010)46 <i>Bratsi İtaliyaya qarşı</i> və bir digər iş Ərizə № 36822/02 Qərar 15.02.2006-cı ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2014)102	İstintaq və ya məhkəmə araşdırması mərhələsində təqsirləndirilən şəxs üçün çarpaz dindirmə imkanı yaradılmadan ittiham tərəfinin şahidinin verdiyi ifadə əsasında ittiham hökmünün çıxarılması ilə nəticələnmiş məhkəmə prosesinin ədalətsiz olması (6-cı maddənin 1 və 3(d) bəndlərinin pozuntuları).	tərəfinin yeni şahidlərinin dinlənməsi barədə qərar çıxara bilərdilər. Lakin belə dinləmə məcburi xarakter daşımırdı və hakimlər ondan imtina edə bilərdilər, bu şərtlə ki, bu qərarlarını əsaslandırmış olsunlar. Müdafiə tərəfinin şahidlərinə gəldikdə, qanunvericilikdə hər hansı belə məhdudiyət nəzərdə tutulmamışdı. Hazırkı işdə AİHM qeyd etdi ki, apellyasiya məhkəməsi belə şahidləri dindirməyib, halbuki ən azı onlardan ikisi dinləmədə iştirak edirdi və onları dindirmək üçün məhkəmənin real imkanı vardı. Bu işin faktları müəyyən edildikdən sonra CPM-nin 513-cü maddəsində dəyişiklik edilərək nəzərdə tutuldu ki, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən çağırılan şahidlər dindirilməlidir. Əgər onlar artıq məhkəmə tərəfindən dindirilibsə, ittiham tərəfi bu şahidlərin ifadə verməsinə etiraz edə bilər. İşin mahiyyəti üzrə nəzərdən keçirməzdən əvvəl bu cür məsələləri həll etmək məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir. Beləliklə, müdafiə tərəfinin şahidlərinin hakim tərəfindən dindirilməsi təmin edilir. <u>İtaliya</u> AİHM-in qərarından sonra daxili məhkəmələr çəkişmə prinsipinə riayət edilmədən əldə edilmiş sübutların istifadəsini tənzimləyən İtaliya Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 512 və 526-cı maddələrinin şərhində və tətbiqində dəyişikliklər etdilər. Onlar Konvensiyanın 46-cı maddəsində müəyyən edilən AİHM-nin yekun qərarlarına riayət etmək öhdəliyini xatırladılar və Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 512-ci maddəsinin Konvensiyaya uyğun şəkildə şərh edilməsinin zəruriliyini vurğuladılar.
2 6 <i>Kakabadze və başqaları Gürcüstana qarşı</i>	Tbilisi Apellyasiya Məhkəməsinin binası yanında keçirilmiş nümayişdə iştirak etdiklərinə görə ərizəçilərin məhkəmə icraçıları tərəfindən	Həbs tədbiri ilə əlaqədar olan hallarda şifahi dinləmə keçirilməsini və tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsiplərini təmin edən mühüm dəyişikliklər CPM-ə daxil edilib.

	Ərizə № 1484/07 Qərar 02.01.2013-cü ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2017)77	özbaşına həbs edilməsi və eyni gündə ədalətsiz məhkəmə icraatı nəticəsində məhkəmə tərəfindən inzibati həbs sanksiyası ilə cəzalandırılması; nümayişin dağıdılması və inzibati həbsin təyin olunması üçün əsasların göstərilməməsi; inzibati həbs cəzasını təyin etmiş qərardan şikayət etmək imkanının olmaması (5-ci maddənin 1-ci bəndinin və 6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntuları).	İnzibati həbsin maksimal müddəti 90 gündən 15 günə endirilib və bir qayda olaraq daxili məhkəmələr kiçik inzibati xətalara görə daha yüngül inzibati sanksiyalar, məsələn, cərimələr tətbiq edirlər. Həbs sanksiyasını təyin edən qərardan 48 saat ərzində şikayət edilə bilər və şikayətin təqdim edildiyi andan etibarən 24 saat ərzində ona şifahi dinləmə keçirilmədən baxılmalıdır. Tutulmuş şəxslərin qanunsuz və ya əsassız həbsə görə kompensasiya almaq imkanı, məhkəmə qərarının ittihamedici və ya bəraətverici olmasından asılı olmayaraq, təmin edilir.
2 7	<i>Tunc Talat Türkiyəyə qarşı</i> və bir digər iş Ərizə № 32432/96+ Qərar 27.06.2007-ci ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2017)398	Məhkəmə prosesində təqsirləndirilən şəxsin vəkili tərəfindən səmərəli hüquqi yardımın olmaması və məhkəmə dinləməsində iştirakının təmin edilməməsi (6-cı maddənin 1 və 3(c) bəndlərinin pozuntuları)	Mütləq qaydada vəkillə təmin edilmək tələbi 2005-ci ildə CPM-ə daxil edilib. Şifahi dinləmə keçirilməsi hüququna gəldikdə, yeni normalarda nəzərdə tutulur ki, səlahiyyətli məhkəmənin yurisdiksiyası xaricinə köçürüldüyü təqdirdə təqsirləndirilən şəxs yalnız bu şərtlə məhkəmə iclasında iştirak etməyə bilər ki, onun ifadələri alınmış olsun. Son dövrdə məhkəmələrin və əsas prokurorluq orqanlarının dinləmələrdə iştirak etməyən şübhəli şəxslərdən, təqsirləndirilən şəxslərdən, şahidlərdən, şikayətçilərdən, üçüncü tərəflərdən və s. şəxslərdən audiovizual ifadələr alması üçün audiovizual informasiya sistemi təşkil edilib.
2 8	<i>Balitski Ukraynaya qarşı tipli işlər qrupu</i>	Vəkilin iştirakı olmadığı bir halda və öz iradələri əleyhinə onlardan etiraflar alındığından	2012-ci il tarixli CPM-də qeyd edilir ki, şübhəli şəxs birinci dəfə dindirilməzdən əvvəl vəkili ilə konfidensial qaydada məsləhətləşmək imkanına malik olmalı və bu görüşlərin sayına və müddətinə heç bir məhdudiyət qoyulmamalıdır. İstənilən

Ərizə № 12793/03 Qərar 03.02.2012-ci ildə qüvvəyə minib İcranın vəziyyəti	şübhələnməyə əsas verən bir şəraitdə ərizəçilərin özlərinə qarşı verdikləri ifadələr əsasında məhkum olunmaları (6-cı maddənin 1 və 3(c) bəndlərinin pozuntuları). AİHM vurğulayıb ki, inzibati həbsin hüquqa zidd tətbiqi praktikasının mövcudluğu sistem xarakterli problemdir və cinayətdə şübhəli bilinən şəxsin əlçatan olmasını və iddia edilən cinayətin Cinayət Məcəlləsinin vəkillə mütləq qaydada təmin olunmanı tələb etməyən hər hansı maddəsi üzrə "süni olaraq" təsnifləşdirilməsini təmin etməyə yönəlib. Məhkəmə 46-cı maddəyə əsasən qeyd etdi ki, bu sahədə praktikanın 6-cı maddəyə uyğunluğunu təmin etmək və bundan sonra bu tip şikayətlərin təkrarlanmasına yol verməmək üçün Ukraynanın qanunvericiliyində və inzibati praktikasında təcili olaraq konkret islahatlar aparılmalıdır.	şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayət prosesi zamanı istənilən vaxt vəkili ilə təmasda olmaq hüququna malikdir. Müvafiq prokurorluq orqanları və ya məhkəmələr tutulan və ya həbsdə saxlanılan şəxsin vəkili ilə görüşməsinə kömək etməli və hansı vəkili işə cəlb etməsi məsələsində ona tövsiyələr verməkdən çəkinməlidirlər; - CPM məhkəmədən tələb edir ki, vəkilin iştirakı məcburi olduqda, amma şübhəli şəxs özünə vəkil tutmadıqda və ya bunu etmək imkanına malik olmadıqda (xüsusilə ağır cinayətlərə aid işlərdə) vəkilin iştirakını təmin etsin; - CPM-də daha "təqsirini boynuna almaqla könüllü gəlmə" anlayışı yoxdur, bu anlayış bu kimi işlərdə 6-cı maddənin pozulmasının mənbələrindən biridir, belə ki, "təqsirini boynuna almaqla könüllü gəlmiş" şəxs mahiyyət etibarını ilə vəkillə görüşmək imkanından məhrum olur; - hətta şəxs faktiki olaraq cinayətdə şübhəli bilinsə belə, həmin şübhəli şəxsə vəkilin iştirakı olmadan formal olaraq inzibati həbsin tətbiqi ləğv edilib. "Şübhəli" termininin yeni anlayışında nəzərdə tutulur ki, inzibati həbs cəza prosesinin tələblərindən yan keçmək üçün daha istifadə edilə bilməz; - CPM-də vəkillə təmsil olunmaq hüququndan imtina etmənin rəsmiləşdirilməsi tələblərinin dairəsi genişləndirilib. Belə imtinalara yalnız o halda icazə verilə bilər ki, öncə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin vəkili ilə konfidensial qaydada görüşməsinə icazə verilsin və imtina onun vəkilinin iştirakı ilə lazımı qaydada rəsmiləşdirilsin; - insan hüquqlarının və əsas azadlıqların ciddi pozuntusu vasitəsilə əldə edilmiş bütün sübutlar qəbul edilməz elan olunmalı və məhkəmə protokoldan çıxarılmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin və ya onun müdafiəçilərinin sübutların qəbul edilməz elan olunması barədə vəsatət vermələrinə imkan yaradan təminatlar nəzərdə tutulub. Daxili məhkəmələr bütün sübutların qəbul edilənliyi məsələsi barədə qərar çıxarmalıdırlar; - 2011-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi AİHM-in presedent hüququna istinadən qərara aldı ki, cinayət əməlinə təqsirkar sayılma konstitusiya normalarını, o cümlədən vəkillə təmsil olunmaq hüququnu pozan istintaq və ya axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilmiş sübutlara əsaslanıla bilməz; - 2014-2017-ci illər ərzində məhkəmələr tərəfindən verilmiş bir sıra praktiki tövsiyələr müdafiə hüququna aid idi. Onlar o cümlədən belə bir çağırış etmişdilər ki, vəkilin iştirakı məcburi olduğu hallarda onun iştirakı olmadan aparılmış məhkəmə

			prosesi çərçivəsində çıxarılan qərarlar ləğv edilsin. Onlar həmçinin cinayət prosesində müdafiə hüququnun səmərəliliyinə dair AİHM-in presedent hüququnun tətbiqini tövsiyə ediblər.
29	Burak Hun Türkiyəyə qarşı və bir digər iş Ərizə № 17570/04+ Qərar 15.03.2010-cu ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2018)217	Məxfi dövlət nümayəndələrinin aktiv təhriki ilə törədilmiş cinayətlərə görə məhkum edilmə ilə nəticələnmiş cinayət prosesinin ədalətsiz olması (6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu).	2005-ci il tarixli yeni CPM-ə cinayətlərin aşkar edilməsi üçün "məxfi araşdırmaçılardan" (türkcə "gizli soruşturmacı") istifadə edilməsini nəzərdə tutan müddəalar daxil edildi, onlar mütəşəkkil qaydada həyata keçirilib-keçirilməməsindən asılı olmayaraq narkotik və psixotrop maddələrin istehsalı və ticarəti ilə əlaqədar cinayətlərin araşdırılmasında iştirak edirlər. Məxfi araşdırmaçılar hakim qərarı ilə təyin edilir və xüsusi nəzarət altında olurlar. Xüsusən onların araşdırma obyektini cinayətə təhrik etmələri qadağandır. Qanunda daha sonra nəzərdə tutulur ki, heç bir qərar qanunsuz olaraq əldə edilmiş sübutlara əsaslanma bilməz. Kassasiya Məhkəməsi özünün presedent hüququnu yeni müddəalara uyğunlaşdırıb və Konvensiyanın pozuntularının qarşısının alınması üçün 2014-cü ildə bu sahədə xüsusən hakimlər və prokurorlar üçün təlim fəaliyyətlərini nəzərdə tutan fəaliyyət planı hazırlanıb.
30	Caka Albaniyaya qarşı və iki digər iş Ərizə № 44023/02+ Qərar 08.12.2009-cu ildə qüvvəyə minib Yekun qətnamə CM/ResDH(2017)417	Şahidlərin məhkəməyə gəlməsinin təmin edilməməsi və birinci instansiya məhkəməsinin ərizəçinin xeyrinə verilmiş ifadələri nəzərə almaması; ərizəçinin iştirakı olmadan keçirilmiş cinayət prosesində prosesual təminatların olmaması və müddətlər düzgün hesablanmadığına görə Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək imkanının olmaması; ərizəçiyə Apellyasiya Məhkəməsində və Ali	<i>Şahidlərin çağırılması və şahid ifadələrinin verilməsi üçün prosedurlar:</i> 2013-cü ildə ifadə verməkdən imtina etməni dəqiq şəkildə tənzimləyən yeni qaydalar işlənib hazırlanıb və 2017-ci ildə yekunlaşdırılıb. Birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində özünü müdafiə etmək hüququ 2013/2014-cü illərdə ölkədaxili presedent hüququnda birmənalı olaraq müəyyən edilib və hüquqi yardım barədə müddəalarla birlikdə 2017-ci ildə CPM-də təsbit olunub. <i>Məhkəmə qərarları qiyabi formada çıxarıldığı təqdirdə ittihamlara mahiyyəti üzrə yenidən baxılmasına nail olmaq imkanı:</i> yenidən baxma üçün vəsatətlər məhkəmə araşdırması və onun nəticəsi barədə məhkum olunmuş şəxsin məlumat almasından sonra 30 gün müddətində təqdim edilməlidir.

	Məhkəmədə keçirilən açıq iclasda özünü müdafiə etmək hüququnun verilməməsi (6-cı maddənin 3(d) və 3(c) bəndləri ilə birlikdə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu və 6-cı maddənin 3-cü bəndinin pozuntusu).	Magistratura Məktəbi tərəfindən təşkil edilmiş təlimdə AIHM-in qərarından istifadə olunur. Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrası üçün məhkəmə prosesinin təzələnməsinə gəlincə, Ali Məhkəmə, 2011-ci ildə özünün presedent hüququnda bunun mümkünlüyü təsdiqləyib. 2017-ci ildə Cinayət Prosesual Məcəlləsində müvafiq dəyişikliklər edilib.

